

15. Els bastiments menors segons la forma (V).

Divisió tercera de la segona gran divisió: vasos

15.1. DEFINICIÓ

Rep el nom de *vas* tot vehicle aquàtic el cos principal del qual és un buc estany únic. El vas sura gràcies a les propietats d'un sol òrgan no massís.

15.2. CLASSIFICACIÓ DELS VASOS

La divisió tercera de la segona gran divisió dels bastiments (D2 D3), o sia, els vasos, engloba bastiments que es distribueixen en sis subdivisions:

- subdivisió primera, *vasos de canya* (D2 D3 d1);
- subdivisió segona, *vasos d'escorça* (D2 D3 d2);
- subdivisió tercera, *vasos de terrissa* (D2 D3 d3);
- subdivisió quarta, *vasos de pell* (D2 D3 d4);
- subdivisió cinquena, *vasos de tronc buidat* (D2 D3 d5);
- subdivisió sisena, *vasos de taules de fusta* (D2 D3 d6).

En la taula 11 hem inclòs el fragment de la taula clau de classificació dels cosos surants corresponent als vasos. Conté totes les subdivisions d'aquesta divisió per tal que els lectors puguin saber a quin grup pertany el bastiment estudiat.

[D2 D3 d1] *Vasos de canya*

La subdivisió dels vasos de canya conté un únic element amb el mateix nom: el *vas de canya* (b. m. 045).

045 Vas de canya. Els vasos de canya són feixos de canyetes lligats i amarrats junts (retorts com qui fa cistells) que presenten una concavitat i estan recoberts de betum. Entre els vasos de canya, es poden esmentar l'*huwayriyah* (de Kuwait), el *farteh* (de Bahrain) i el *shasha* (d'Oman). El petit bastiment dins el qual Moisès infantó fou abandonat Nil avall era un vas de canya. A les aigües catalanes, però, no hi ha vasos d'aquesta classe.

TAULA 11. *Clau de la divisió tercera de la segona gran divisió de cossos surants: vasos*

<i>D</i>	<i>D</i>	<i>d</i>	<i>G</i>	<i>G</i>	<i>g</i>	<i>S</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	<i>A</i>	<i>Denominació de la classe</i>
D2										BASTIMENTS MENORS
	D3									Vasos
		d1								vasos de canya
		d2								vasos d'escorça
		d3								vasos de terrissa
		d4								vasos de pell
		d5								vasos de tronc buidat
		d6								vasos de taules de fusta
			G1							vasos de fons pla
				g1						pontons
				g2						batees
				g3						xalanes
				g4						barques de fons pla
					g1					barques de fons pla de proa i popa tallades
					g2					barques de fons pla de popa tallada
					g3					barques de fons pla de dues proes
			G2							vasos de fons de diamant
			G3							vasos escafoides
				g1						vasos escafoides naviculars
					g1					barques
					g2					barcasses
					g3					llaguts
					g4					llauges
					g5					falues ^I
					g6					canareus
					g7					tartanes
					g8					muletes
					g9					bots
				g2						vasos escafoides cimbiformes
					g1					falues ^{II}
					g2					esquifs
					g3					esquifs del Tàmesi
					g4					outriggers

TAULA 11. *Clau de la divisió tercera de la segona gran divisió de cossos surants: vasos (continuació)*

D	D	d	G	G	g	S	s	s	A	Denominació de la classe
					g5					ioles
					g6					canoes
				G3						vasos escafoïdes llanxiformes
					g1					xalupes
					g2					llanxes
				G4						vasos escafoïdes prismàtics
					g1					gavarres
					g2					llaguts de l'Ebre
					G5					vasos escafoïdes naviformes

LLEGENDA: D, gran divisió; D, divisió; d, subdivisió; G, gran grup; G, grup; g, subgrup; S, gran secció; s, secció; s, subsecció; A, gran apartat.

[D2 D3 d2] **Vasos d'escorça**

Els vasos d'escorça són els vasos fets de làmines d'escorça cosides sense solució de continuïtat, de vegades amb una estructura interna de fusta. El més famós dels vasos d'escorça és la canoa canadenc, ço és, la que els amerindis de la regió dels Grans Llacs feien amb escorça de bedoll, la imatge de la qual la producció cinematogràfica de Hollywood deixà ben estampada en les ments infantils. La canoa canadenc és l'únic vas d'escorça conegut a Catalunya i hi va arribar cap al 1925 en difondre's per Europa l'esport de barquejar-hi.

Hom pot considerar que la subdivisió dels vasos d'escorça comprèn tres basiments: la *canoa canadenc* (b. m. 046), la *canoa monoplaça* (b. m. 047) i la *canoa biplaça* (b. m. 48).

046 Canoa canadenc. La canoa canadenc és un vas d'escorça allargassat, de línies fines, sense coberta ni timó, sovint de proa i popa alteroses, propi d'aigües continentals, on qui rema ho fa agenollat de cara endavant servint-se d'una pagaia, ço és, un petit rem de pala ampla. Avui, però, moltes canoes canadencs ja no són d'escorça.

047 Canoa monoplaça (o C-1). La canoa monoplaça o C-1 és la versió moderna per a regates, amb un sol tripulant, de la canoa canadenc; no té ni la proa ni la popa alteroses, car és rasa i tirada de cinta.

048 Canoa biplaça (o C-2). La canoa biplaça o C-2 és la versió moderna per a regates, amb dos tripulants, de la canoa canadenc; és semblant a la canoa monoplaça, però més llarga.

[D2 D3 d3] **Vasos de terrissa**

La subdivisió dels vasos de terrissa només comprèn un sol bastiment amb el mateix nom: el *vas de terrissa* (b. m. 049).

049 Vas de terrissa. El vas de terrissa ens recorda, per la seva forma, una olla grossa. En aquest tipus de bastiments embarca un sol tripulant amb la càrrega corresponent o bé un tripulant tot sol. Aquesta mena de bastiments, però, no són presents a les aigües catalanes.

[D2 D3 d4] **Vasos de pell**

Els vasos de pell són enramades recobertes de cuiro. Hi ha una gran varietat de vasos de pell, però, actualment, a les aigües catalanes només se'n coneix un, el caiac, ço és, cert vas de pell de foca propi dels pobles de l'Àrtida que arribà a Catalunya cap al 1925 en difondre's per Europa l'esport de barquejar-hi.

De la subdivisió dels vasos de pell en seran considerats quatre elements: el *caiac* (b. m. 050), el *caiac monoplaça* (b. m. 051), el *caiac biplaça* (b. m. 052) i el *caiac de quatre* (b. m. 053).

050 Caiac. El caiac és un vas de pell estret i allargassat, de línies molt fines, amb coberta (la qual té un forat al mig guarnit amb un cinyell), ras i sense timó. Qui rema ho fa assegut al fons del bastiment, de cara endavant, de manera que el forat de la coberta es correspon amb la cintura, a la qual s'estreny el cinyell del forat per tal que no pugui entrar aigua (gairebé seria més adequat dir «hom es vesteix amb un caiac» que no pas «hom s'embarca en un caiac»), i voga servint-se d'una pagaia de dues pales perpendiculars entre si. Avui, però, aquests vasos ja no es construeixen de pell.

051 Caiac monoplaça (o K-1). El caiac monoplaça o K-1 és la versió de regates, per a un sol tripulant, del caiac. Les seves dimensions varien segons la competició en què participa.

052 Caiac biplaça (o K-2). El caiac biplaça o K-2 és la versió de regates, per a dos tripulants, del caiac. La seva llargària no supera els 6,5 metres d'eslora.

053 Caiac de quatre (o K-4). El caiac de quatre o K-4 és la versió de regates, per a quatre tripulants, del caiac. Fa, com a màxim, 11 metres d'eslora i no supera els 30 kilograms de pes.

[D2 D3 d5] **Vasos de tronc buidat**

El vas de tronc buidat és un monodendró o canoa monòxil, ço és, el bastiment de talla d'una sola peça sense coberta ni timó. La canoa monòxil ha estat usual a Europa fins fa ben pocs anys, és més, en algun indret encara s'empra, és el cas de la canoa monòxil del llac de Paladru, on naix la Fure (afluent de l'Isère que hi desemboca bastant més avall de Grenoble), amb la qual els pescaires riberencs van a calar l'art. És indubtable que els vasos de tronc buidat també han solcat les aigües cata-

lanes, tot i que hi ha poques dades que ho confirmin. Això fa que convingui fer referència a la pintura d'una de les peces de terrissa ibèriques trobades a Lliria el 1934 que Francesc Carreras i Candi (1862-1937) reproduïx en la pàgina 65 de l'obra *La navegación en el río Ebro*. Aquesta pintura representa una batalla entre arquers embarcats en vasos de tronc buidat i arquers que disparen des de terra. Tot i que Lliria queda al cor del regne de València i no al Principat de Catalunya, el fet que el paisatge d'allí sigui el mateix que el de gran part del dit principat fa pensar en la possibilitat que l'escena naval de la peça de terrissa tingués lloc en aigües catalanes; però tant se val, ja que, al cap i a la fi, València i Catalunya és tot u.

Hi ha una infinitat de formes de vasos de tronc buidat; però després de considerar les restes arqueològiques d'aquesta mena de bastiments trobades a Europa i mirant de simplificar, podem establir tres formes principals que corresponen a tres estadis successius de progrés tècnic; les tres formes al·ludides són els tres elements que comprèn aquesta subdivisió: el *tronc buidat* (b. m. 054), el *vaixellet llong* (b. m. 055) i la *pastera*¹ (b. m. 056).

054 Tronc buidat. El tronc buidat és una canoa monòxil que representa el primer grau de perfeccionament a partir del tronc per a convertir-lo en un bastiment, car la forma que té és la que difereix menys de la d'aquest, puix la cara de fora del vas conserva la fisonomia cilíndrica del tronc. El bastiment és de secció arrodonida, té els caps esfèrics i hom hi rema amb pagaia.

La denominació *tronc buidat* ha estat adoptada en el treball present perquè aquesta mena de canoa monòxil no és més que això: un tronc buidat.

055 Vaixellet llong. El vaixellet llong és una canoa monòxil que representa el segon grau de perfeccionament a partir del tronc, car la forma que té presenta certs caràcters que dissimulen parcialment la forma del tronc, puix si bé els costats del vas en conserven la fisonomia cilíndrica; el fons no, perquè és pla de sobre i de sota. El bastiment, doncs, és de fons pla, de costats esbombats, té uns caps no esfèrics (llurs formes són molt variades) i hom hi rema amb pagaia.

La denominació de *vaixellet llong* ha estat adoptada en l'escrit present perquè sembla la més indicada de totes les relacionada amb els vasos de tronc buidat que conté cert fragment de Francesc Eiximenis que pertanyen al llibre dotzè de *Lo crestià* —el qual pot ésser tal vegada l'únic text català conegut que s'entreté una mica parlant del tema—: «[...] per tal que si han a passar aygua que sien aparel·lats, deu tot notable stol portar bigues cavades per atravesar aygues quasi qui vaen barques o vexellets lonchs a manera de pasteres ab rem».

056 Pastera¹. La pastera¹ és una canoa monòxil que representa el tercer grau de perfeccionament a partir del tronc, car la seva forma amb cares planes i cantells rectes ja no conserva cap tret de la fisonomia cilíndrica d'aquest. El bastiment és de fons pla, de costats plans, té uns caps que són espills més o menys llançats i hom hi rema amb pagaia.

La denominació de *pastera*^I ha estat adoptada en l'escrit present perquè encaixa perfectament amb la definició que en dona Pere Labèrnia en el *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, la qual és, literalment, aquesta: «Fusta vuydada com un oubi que serveix de embarcació». La designació de *pastera*^I ve de la similitud existent entre la forma més geometritzada de canoa monòxil i el recipient dins el qual hom pasta la farina de fer pa. Per a evitar confusions, cal aclarir que el mot *pastera* té dues accepcions referents a bastiments: el vas de tronc buidat esmentat suara (*pastera*^I) i un cert vas de taules de fusta que té el fons pla del qual encara no hem parlat (*pastera*^{II}). La segona accepció pot haver aparegut per ampliació del camp semàntic de la primera amb una escissió posterior.

[D2 D3 d6] **Vasos de taules de fusta**

El vas de taules de fusta és el format a base de trossos de llenya treballats, ço és, posts i altres peces, cosits o units amb subjeccions de fusta o de metall.

Hi ha una varietat enorme de vasos de taules de fusta; es distribueixen en tres grans grups:

- primer gran grup, *vasos de fons pla* (D2 D3 d6 G1);
- segon gran grup, *vasos de fons de diamant* (D2 D3 d6 G2);
- tercer gran grup, *vasos escafoïdes* (D2 D3 d6 G3).

[D2 D3 d6 G1] **Vasos de fons pla**

Els vasos de fons pla són aquells que es caracteritzen pel fet de reunir aquestes tres condicions:

- 1a) tenir el fons pla o quasi pla, ço és, arrufat;
- 2a) no tenir carena;
- 3a) tenir els ronyons cantelluts i no arrodonits.

Els bastiments típics de les aigües dolces d'Europa són precisament els vasos de fons pla, d'ací la seva importància. La qualitat principal dels vasos d'aquesta classe és el poc calat que tenen: és tan escàs que certs bastimentons d'aquests poden navegar per indrets de poquíssima fondària, gairebé per tolls.

Aquest gran grup es distribueix en quatre grups:

- grup primer, *pontons* (D2 D3 d6 G1 G1);
- grup segon, *batees* (D2 D3 d6 G1 G2);
- grup tercer, *xalanes* (D2 D3 d6 G1 G3);
- grup quart, *barques de fons pla* (D2 D3 d6 G1 G4).

[D2 D3 d6 G1 G1] **Pontons**

El terme *pontó* té diferents significats, ací s'empra amb el significat de 'vas paralelepípedic cobertat de dimensions més aviat notables'. Es considera que

FOTOGRAFIA 39. Pontó al port de Palamós.

aquest grup només comprèn un bastiment amb el mateix nom: el *pontó* (b. m. 057).

057 Pontó. El pontó és un bastiment sense mitjans de locomoció propis destinat, sobretot, a surar amarrat o fondejat. Pot ésser la base d'algun giny o d'alguna construcció o bé, simplement, una plataforma sobre la qual hom camina, treballa o duu a terme altres activitats. N'hi ha a tots els ports mínimament importants —*Palamós. Factoria de las obres del Puerto (ATV-3521)* (fot. 39).

[D2 D3 d6 G1 G2] **Batees**

Una batea és un vas paral·lelepèdic no cobertat de petites dimensions. Es considera que aquest grup té un únic element, amb el mateix nom: la *batea* (b. m. 058).

058 Batea. La batea és un bastimentó que sol anar amb remes que s'empra a l'interior dels ports per a abordar o pintar els costats de les naus que estan en surada. De batees, n'hi ha a les drassanes i també en solen dur una a bord les naus grans.

[D2 D3 d6 G1 G3] **Xalanes**

El terme *xalana* té distintes accepcions, algunes de les quals, com ara l'emprada aquí, són poc precises i tenen un significat difús i elàstic que es pot allunyar

més o menys del de ‘vas de cares planes que difereix, bàsicament, de la batea pel fet de tenir els espills llançats’. Dit això, cal entendre que la *xalana* és qualsevol de les formes intermèdies entre la *batea* i la *barca de fons pla*. Es considera que aquest grup comprèn dos elements: la *xalana*^I (b. m. 059) i el *passacavall* (b. m. 060).

059 Xalana^I. La *xalana*^I és un bastiment que té forma de prisma de secció paral·lelogramàtica els extrems del qual, ço és, la proa i la popa, són espills llançats. Les versions més petites d’aquesta nau no són cobertades i els espills —o un sol d’ambdós— poden tenir llançaments molt pronunciats. Les versions més grans poden ésser cobertades i difereixen de les gavarres per la forma dels caps. La *xalana*^I ha estat un bastiment poc corrents a les aigües catalanes.

060 Passacavall. En primer lloc, cal dir que *passacavall* no és un nom donat en funció de la forma del bastiment ans de la finalitat. El *passacavall* era la *xalana* que s’utilitzava com a transbordador per a passar cavalls d’una banda a l’altra del riu.

El fet és que tant el nom com el bastiment estan molt poc documentats. Tot i això, la informació que ens ha arribat no sembla pas indicar que tots els *passacavalls* haguessin de tenir la mateixa forma; en canvi, deixa entreveure que la major part devien ésser *xalanes*, probablement cobertades, o altres naus de fons pla o aplanat i sense pals.

[D2 D3 d6 G1 G4] *Barques de fons pla*

Les barques de fons pla són els vasos de fons pla els costats dels quals són cares desenvolupables. Aquests bastiments també són coneguts amb el nom de *pasteres* —ja s’ha dit que el terme *pastera* té dues accepcions: vas de tronc buidat, del qual ja hem parlat (*pastera*^I), i vas de taules de fusta de fons pla, del qual hem de parlar ara (*pastera*^{II}). Aquesta segona accepció es pot emprar en dos sentits: en sentit lat, és sinònim de *barca de fons pla*; en sentit estricte, vol dir ‘barca de fons pla de popa tallada’.

Els bastiments que integren aquest grup es distribueixen en tres subgrups:

- subgrup primer, *barques de fons pla de proa i popa tallades* (D2 D3 d6 G1 G4 g1);
- subgrup segon, *barques de fons pla de popa tallada* (D2 D3 d6 G1 G4 g2);
- subgrup tercer, *barques de fons pla de dues proes* (D2 D3 d6 G1 G4 g3).

[D2 D3 d6 G1 G4 g1] *Barques de fons pla de proa i popa tallades*

De les *pasteres* amb espill a proa i a popa, també se’n diu *xalanes* —ja hem dit que el terme *xalana* és molt elàstic. D’aquest subgrup, en seran considerats tres elements: la *xalana*^{II} (b. m. 061), l’*esclop*^I (b. m. 062) i l’*optimist* (b. m. 063).

061 Xalana^{II}. En relació amb aquest subgrup, el terme *xalana* és el nom que reben correntment les *pasteres* tallades de proa i popa, com és el cas de moltes barquetes auxiliars de iots —noteu que, sovint, les barquetes auxiliars de iots s’anomenen *xalanes* encara que no siguin *pasteres*. Tanmateix, hi ha certes vari-

FOTOGRAFIA 40. A primer terme, una xalana^{II} davant l'Hotel Janó, de Tamariu (Palafrugell).

ants de xalana que reben altres noms i que ací són considerats elements diferents (esclop^I i *optimist*). Les xalanes^{II} són bastimentons petitíssims, de rem, no cobertats i ben usuals a les aigües catalanes, com podem verue, per exemple, en la postal *Costa Brava. Palafrugell. Platja de Tamariu* (fot. 40).

062 Esclop^I. No s'ha de parlar de *esclop* sinó de *esclops*, ja que n'hi ha dues versions ben diferenciades —ambdues pròpies del comtat d'Empúries—: la marítima, de construcció polida, i la palúdica, de construcció basta. Com que la versió marítima és més sovint un vas de fons de diamant que un vas de fons pla, serà considerada en tractar dels vasos de fons de diamant.

L'esclop^I —versió palúdica del bastiment amb aquest nom— és un bastimentó molt rústic que cada mas de la part inundable de la plana empordanesa tenia per a no quedar aïllat en negar-se tot. L'esclop^I se'l solia fer cada pagès i no es pot dir que tothom se'l fes ben bé de la mateixa manera.

Ara bé, no hem d'oblidar que, en el lèxic mariner, el mot *esclop* també és sinònim de *cap de mort*.

063 Optimist [^optimist]. L'*optimist* és una pastera petitíssima de fons arrufat aparellada amb una tarquina²² i que duu orsa i timó. L'*optimist* —amb el nom manllevat de l'anglès— fou concebut pel dissenyador i constructor de vaixells

22. N. de l'ed.: La *tarquina* és una vela trapezoïdal que s'empra en bastiments petits i que es caracteritza pel fet de tenir el caient de popa molt més llarg que el de proa.

Clark Mills (1915-2001). A partir del naixement, el bastiment va començar a guanyar adeptes, però es va fer especialment popular a partir dels anys cinquanta del segle xx quan l'arquitecte naval danès Axel Damgaard en va promoure l'ús als països escandinaus i a Europa. Així fou com aquest bastiment de regates destinat a infants de sis anys va esdevenir classe internacional. És per aquest darrer motiu que l'*optimist* és corrent en els clubs nàutics catalans.

[D2 D3 d6 G1 G4 g2] **Barques de fons pla de popa tallada**

Les barques de fons pla de popa tallada amb un sol espill són les pasteres més típiques. Es tracta de bastimentons propis de paratges aquàtics molt tranquils, sobretot de caràcter continental. D'aquest subgrup, en seran considerats tres elements: la *pastera*^{II} (b. m. 064), la *barqueta de Pedret* (b. m. 065) i la *beta de la gola de Santa Margarida* (b. m. 066).

064 Pastera^{II}. La pastera^{II} és, en sentit estricte, el bastiment de fons pla de popa tallada, de costats i espill pràcticament verticals i no cobertat —sobretot, si és propulsat únicament per un sol parell de rem, ço és, si només té un parell d'escaimeres. Es tracta d'un bastiment bastant ample en relació amb la seva llargària. Hom pot trobar bastiments d'aquesta mena en els ports i en basses grans, entre altres indrets de Catalunya —*Costa Dorada*. *Mataró*. *Barcas en construcció*. *Shipyard*. *Chantier des vaisseaux* (editor, FITER) (fot. 41).

FOTOGRAFIA 41. Al centre, la pastera^{II} *Zipi-Zape* al davant de dos bastiments en construcció a Mataró.

Actualment, per extensió, s'anomena *pastera*, de manera inadequada, qualsevol tipus de bastiment menor emprat per grups d'immigrants que pretenen arribar clandestinament a la costa del sud de la península Ibèrica des de la costa del nord d'Àfrica.

065 Barqueta de Pedret. Pedret és un barri de Girona que queda a l'aiguabarreig del Ter amb l'Onyar. A principi del segle xx, els gironins tenien el costum d'anar-hi a barquejar amb unes barquetes molt característiques que llogaven allí mateix. Sembla escaient donar el nom de *barqueta de Pedret* a aquesta mena de bastimentó. La barqueta de Pedret era una pastera bastant llarga en relació amb l'amplària que feia i era propulsada per dos parells de remes, per la qual cosa, tenia dos parells d'escalemes —*Gerona. Calle de Pedret* (núm. 22 de la col·lecció; editor, J. Roca) (fot. 42).

El fet que en l'escrit present donem el nom de *barqueta de Pedret* a aquesta mena de pastera no vol dir pas que, d'aquests bastimentons, només n'hi hagués a Pedret; vol dir, només, que a Pedret n'hi havia molts. El cert és que a Anglès (vila del comtat de Girona a la vora del Ter, molt més amunt de la ciutat de Girona) també n'hi havia alguna. És probable que hi hagués hagut barquetes de Pedret en un gran tros del curs del Ter i també en els estanys dels seus voltants, però manquen dades que permetin assegurar-ho.

066 Beta de la gola de Santa Margarida. Les betes són barques planes de dues proes que abunden als estanys litorals dels golfes de Lleó i de Roses, de les quals ja parlarem en l'apartat corresponent.

FOTOGRAFIA 42. Barquetes de Pedret a la ciutat de Girona.

La gola de Santa Margarida és un petit canal que comunica un estany amb la mar i està situada al golf de Roses entre les viles de Roses i de Castelló d'Empúries. La *beta de la gola de Santa Margarida* és una variant de beta dels estanys litorals del golf de Roses que es caracteritza pel fet de tenir la popa tallada, perquè és un bastimentó concebut per a sortir una mica en mar, per bé que sense enforar-se, i amb aquesta forma aguanta més bé el tràngol.

[D2 D3 d6 G1 G4 g3] **Barques de fons pla de dues proes**

De les barques de fons pla de dues proes o barques de fons pla de proa i popa afuades en seran considerats aquests set bastiments: la *beta* (b. m. 067), la *pontoneta* (b. m. 068), la *pontona* (b. m. 069), la *barca de pas* (b. m. 070), el *barquet* (b. m. 071), la *périssaire* (b. m. 072) i la *nau de la Garona* (b. m. 073).

067 Beta. La beta és una barca de fons pla no cobertada que difereix poc de les barques no cobertades dels estanys litorals de la mar Catalana i que pot navegar servint-se dels remes, de la perxa o de la vela. Segons la mida, hom distingeix tres classes de betes, de major a menor: la *beta* (occ., *beto*), molt rellevada; la *betona* (occ., *betouno*), poc rellevada, i el *betó* (occ., *betou*), no rellevat.

La beta és, sens dubte, el bastiment per excel·lència dels estanys litorals del golf de Lleó. Malgrat ésser un bastiment ensems català i occità (noteu, per exemple, que l'estany de Salses —meitat català meitat occità— ha estat sempre ple de betes), hom l'ha considerat sempre un bastiment occità, ja que a Catalunya només és emprada amb la denominació de *beta* als pocs estanys del comtat de Rosselló —*Port Vendres* (P. O.). *Le petit port. L'obélisque de l'Esplanade* (núm. 501 de la col·lecció) (fot. 43)— i del comtat d'Empúries, mentre que a Occitània se la troba tant als estanys del Llenguadoc i de bona part de Provença com a la mar.

Als estanys del golf de Roses, a més d'ésser-hi corrent la beta, hi havia també una varietat més gran d'aquesta nau coneguda per *barca de bolitx*, destinada a pescar-hi servint-se d'aquest art. Avui, però, no queda cap mostra d'aquest darrer tipus de beta als estanys empordanesos esmentats.

Als estanys costaners del pla del Llobregat i a la part d'aquest riu pròxima a la desembocadura hi havia encara, durant la primera meitat del segle xx, una mena de barca de fons pla, sense rellevament, molt semblant al betó.

A les illes Balears, la beta també s'anomena *tèquina*. D'altra banda, el mot *beta* designa també qualsevol cap que forma part de l'aparell d'un bastiment i que no té un nom definit.

068 Pontoneta. El mot *pontoneta* és el nom que rep la beta petita que es fa servir a les goles de l'Ebre, al marquesat de Tortosa, com veiem en la postal *San Carlos de la Rápita* (Tàrragona). *Puerto = Port = Port* (núm. 5 de la col·lecció; editor, Arribas) (fot. 44). Hi ha també qui en diu *pontona*, per bé que aquesta denominació no és gaire adequada per a fer referència a aquest bastiment.

FOTOGRAFIA 43. A primer terme, una beta al port de Portvendes.

FOTOGRAFIA 44. Pontoneta al port de Sant Carles de la Ràpita.

FOTOGRAFIA 45. Una versió simplificada de la pontona al pantà d'Oliana.

069 Pontona. La veritable pontona és un transbordador que navega agafat a una gúmena, que va d'una riba a l'altra del riu i es mou aprofitant l'energia del corrent del riu jugant amb el timó. Pel que fa a l'aspecte, la pontona és un bastiment semblant a la pontoneta, però molt més gran que aquesta i destinada a fer de barca de pas.

Antigament, tenia capacitat per a dos carros amb llurs cavalls. Els carros s'estibaven així: els cavalls cap al mig, mirant-se, sobre uns pallols per tal de no fer malbé el fons; els carros, un a cada cap amb els fusells descansant sobre les soletes, de manera que les rodes quedaven per fora.

Hi havia pontones a l'illa de Buda, a l'illa de Gràcia i a altres punts de la part baixa de l'Ebre. Certes barques de pas d'afluents de l'Ebre, com la que hi havia a Oliana —*Oliana. La barca en el río Segre* (núm. 14 de la col·lecció) (fot. 45)—, al Segre, poden ésser considerades versions simplifiades de la pontona.

070 Barca de pas. La barca de pas és un transbordador cobertat destinat al transport de persones, no de carros ni altres vehicles terrestres, agafat a una gúmena, que va d'una riba a l'altra del riu i es mou aprofitant l'energia del corrent del riu jugant amb el timó.

De barques com aquesta, n'hi solia haver als pobles de vora el Llobregat —n'és una prova la postal titulada *Esparraguera. Pas del riu Llobregat* (ATV-2661) (fot. 46)—, aigües avall de Martorell, que no tenien pont; per això, també es coneix genèricament per *barca de pas del Llobregat*, com per exemple la *barca d'Esparraguera* o la *barca de Sant Boi*. La importància d'aquestes barques ha estat tan gran que, fins i tot, alguna ha donat nom al poble, com és el cas de Sant Andreu de la Barca.

FOTOGRAFIA 46. Barca de pas al riu Llobregat (Esparreguera).

071 Barquet. El barquet és una barca de fons pla amb corredors i propulsada amb perxa. Difereix de la beta, sobretot, pel fet de tenir corredors. El barquet és propi dels paisatges palúdics del comtat de Barcelona, del marquesat de Tortosa i del regne de València.

Al comtat de Barcelona, al principi del segle xx, hi havia barquets, si més no, al Llobregat prop de la desembocadura, com veiem en la postal titulada *Barcelona. A orillas del Llobregat (Casa del Anguilero)* (ATV-249) (fot. 47). Al marquesat de Tortosa, hom empra el *barquet de caça* per a anar a caçar moixons entre aigua i llepó als estanys del delta de l'Ebre. Al regne de València és ben conegut el *barquet albuferenc*, del qual hi ha una versió més gran, el *barquetot albuferenc*, i una versió més petita, el *barquetet albuferenc*. Hi ha qui del *barquet albuferenc* en diu simplement *albuferenc*, amb la qual cosa es va perdent el concepte de *barquet*.

072 Périssaire [peri'swar]. Amb aquest mot francès poc conegut a Catalunya, que literalment vol dir 'instrument per a perir', cal designar —car no té altre nom— cert bastimentó d'esport, petitíssim, estret, llarg, punxegut, cobertat (només queda oberta la banyera), sense timó, a bord del qual només hi cap una persona que rema asseguda de cara a proa amb una pagaia de dues pales. Són característiques notables d'aquesta barqueta de fons pla la manca d'estabilitat i la compartimentació interior, o sia, les dues mampares transversals, que, a més de fer de costelles, divideixen el buc

FOTOGRAFIA 47. Barquet a les aigües del riu Llobregat, a prop de la desembocadura.

en tres parts: una de descoberta al bell mig (la banyera) i dues de cobertes als caps (el compartiment estany de proa i el de popa).

Per tal de no confondre la *périssaire* amb cap dels bastimentons que poden assemblejar-s'hi, assenyalarem tot seguit les característiques que més la distingeixen de cadascun:

— difereix d'un esquif perquè en aquest es rema de cara a popa amb remys parells;

— difereix d'una canoa canadencsa perquè en aquesta es rema agenollat amb una pagaia d'una sola pala;

— difereix d'un caiac perquè en aquest —en el qual també es rema assegut de cara a proa— no hi ha compartimentació interior, hom hi seu amb les cames estirades i, a més, hom s'estreny la vora del forat de la coberta a la cintura (a la *périssaire* s'ha de seure amb les cames doblegades i cap part del cos no queda sota cobert);

— difereix d'una canoeta de rem de dues pales perquè aquesta —en la qual també es rema assegut de cara a proa, però amb un rem de dues pales— és escafoide, no de fons pla, i, a més, és tota descoberta;

— difereix d'una canoeta tipus Rob Roy perquè aquesta, tot i que és molt semblant a la *périssaire*, és escafoide i no té compartimentació interior.

La *périssaire* era un dels bastimentons més comuns entre els remers dels espills d'aigua dels afores de París abans de la Primera Guerra Mundial. És probable que

aquest bastimentó també fos usat en aigües catalanes; però, de moment, no hi ha dades que ho confirmin.

073 Nau de la Garona. La nau de la Garona és un bastiment descobert, de secció gairebé prismàtica, propulsat amb perxes, els caps del qual tenen el fons inclinat pujant cap a l'extrem i els costats són convergents. Es tracta d'un veritable fòssil vivent que va subsistir durant una bona part de la primera meitat del segle xx a la porció purament fluvial (ço és, sense navegació marítima) de la Garona i dels seus afluents. Probablement, és el bastiment més petit d'una família desapareguda de bastiments de la conca d'aquell riu. Algunes variants de nau de la Garona (cada affluent tenia la seva) no acabaven en dues puntes sinó en petits espills, però hi ha fotografies que mostren que la variant del riu Salat era ben bé de dues proes.

La nau de la Garona no és, evidentment, un bastiment de les aigües catalanes; però el fet que arribés, si més no, fins a Sent Gironç (fr., Saint-Girons) —població del vescomtat de Coserans molt propera al comtat de Pallars—, per bé que a l'altra vessant, fa que valgui la pena esmentar-la per a destacar la diferència entre els vasos de fons pla a banda i banda dels Pirineus: mentre al vessant meridional, a la Noguera Pallaresa a l'altura de la Pobla de Segur (comtat de Pallars), hi havia bastiments de dues proes semblants a la pontoneta, ço és, de la família de les betes, al vessant septentrional, en el Salat a l'altura de Sent Gironç, hi havia bastiments com la nau de la Garona, de la gran família de les barques de fons pla de dues proes que solquen les vies navegables de la planura europea.

[D2 D3 d6 G2] *Vasos de fons de diamant*

Els vasos de fons de diamant són els que només difereixen dels de fons pla pel fet de tenir la secció del fons, no en forma de segment horitzontal, sinó en forma de V molt oberta, per la qual cosa els ronyons són cantelluts i no arrodonits. Es tracta d'una forma que fou introduïda a Catalunya durant el segle xx. Els vasos de fons de diamant són, sobretot, petits bastiments que competeixen en regates de vela.

Es pot considerar que aquest gran grup només comprèn els cinc elements següents: l'*esclop*^{II} (b. m. 074), el *cadet* (b. m. 075), el *vaurien* (b. m. 076), l'*snipe* (b. m. 077) i l'*star* (b. m. 078).

074 Esclop^{II}. L'*esclop*^{II} és una xalana petitíssima de proa i popa tallades, amb escues, sense coberta, sense timó i que es mou propulsada només per dos remes parells. Hom l'empra a la badia de Roses (comtat d'Empúries) per a pescar pops terrús-terrús davant la vila.

075 Cadet. El *cadet* és un monotip de regates de vela, de proa i popa tallades, cobertat, amb orsa i amb timó. És un *sloop* de classe internacional molt més petit que un *snipe*, destinat als nens, que va ésser projectat el 1947 per l'anglès Jack Holt. El *cadet* és un bastiment ben corrent a les aigües catalanes.

076 Vaurien [bori'en]. El *vaurien* és un monotip de regates de vela, de popa tallada, amb una mica de coberta a proa, amb orsa i amb timó. És un *sloop* de classe internacional més petit que un *snipe*, que projectà el francès Jean-Jacques Herbulot (1909-1997) el 1951. El *vaurien*, que fou concebut com a bastiment molt barat, és ben corrent a la costa catalana.

077 Snipe [əs'naɪp]. L'*snipe* és un monotip de regates de vela, de popa tallada, cobertat, amb orsa i timó. És un *sloop* de classe internacional que va projectar el nord-americà William Crosby el 1931. Aquest bastiment és molt corrent a la costa catalana.

078 Star [əs'tar]. L'*star* és un monotip de regates de vela, de popa tallada, cobertat, *bulb keel* ('carena en forma de bulb') i amb timó. És un *sloop* de classe olímpica més gran que un *snipe* que va projectar el nord-americà William Gardner el 1911. Aquest bastiment, tal com passa amb la resta de vasos de fons de diamant, és molt corrent a la costa catalana.

[D2 D3 d6 G3] **Vasos escafoïdes**

Els vasos escafoïdes són els vasos tallats segons superfícies guerxes, com les dels típics bastiments marítims, per bé que les formes poden ésser més o menys atenuades, ço és, llur tall és de barca o de quelcom que recorda força una barca. Aquests vasos poden tenir el fons de moltes maneres (pla, en U i en V), però mai no tenen els ronyons cantelluts.

És molt agosarat voler establir una classificació dels vasos escafoïdes; però, tanmateix, aquests seran classificats, i ho seran segons un criteri poc rígid, sempre discutible, el qual estableix d'antuvi la divisió d'aquest gran grup en els cinc grups següents:

- grup primer, *vasos escafoïdes naviculars* (D2 D3 d6 G3 G1);
- grup segon, *vasos escafoïdes cimbiformes* (D2 D3 d6 G3 G2);
- grup tercer, *vasos escafoïdes llanxiformes* (D2 D3 d6 G3 G3);
- grup quart, *vasos escafoïdes prismàtics* (D2 D3 d6 G3 G4);
- grup cinquè, *vasos escafoïdes naviformes* (D2 D3 d6 G3 G5).

[D2 D3 d6 G3 G1] **Vasos escafoïdes naviculars**

L'adjectiu *navicular* significa 'que té forma de navícula' (*navícula* és un mot llatí que significa 'nau petita', o sia, 'barca'). La finalitat primordial dels vasos escafoïdes naviculars és la d'ésser molt mariners.

Aquest grup comprèn els bastiments que tenen forma de barca o forma semblant a la d'una barca. La forma de barca és la que es caracteritza pel fet de tenir les cinc característiques següents:

- 1a) ésser molt ampla en relació amb la llargària;
- 2a) tenir la costella mestra més ampla que totes les altres o tenir poques costelles que siguin tan amples com la mestra;

3a) tenir, la cara exterior del vas, forma amfidròmica o quasi amfidròmica, per bé que sobretot les barques més grans solen ésser francament monodròmiques;

4a) tenir rellevament, el qual pot ésser molt marcat;

5a) en cas de dur rem, aquests són parells.

Sembla adient subdividir el grup dels vasos escafoïdes naviculars en els nou subgrups enumerats a continuació:

— subgrup primer, *barques* (D2 D3 d6 G3 G1 g1);

— subgrup segon, *barcasses* (D2 D3 d6 G3 G1 g2);

— subgrup tercer, *llaguts* (D2 D3 d6 G3 G1 g3);

— subgrup quart, *llauges* (D2 D3 d6 G3 G1 g4);

— subgrup cinquè, *falues*¹ (D2 D3 d6 G3 G1 g5);

— subgrup sisè, *canareus* (D2 D3 d6 G3 G1 g6);

— subgrup setè, *tartanes* (D2 D3 d6 G3 G1 g7);

— subgrup vuitè, *muletes* (D2 D3 d6 G3 G1 g8);

— subgrup novè, *bots* (D2 D3 d6 G3 G1 g9).

[D2 D3 d6 G3 G1 g1] **Barques**

Les barques són els bastiments que reuneixen aquestes set condicions:

1a) ésser cobertats;

2a) tenir escalemeres amb escàlems on armar els rem;

3a) ésser d'aparell llatí;

4a) tenir un o dos arbres (generalment, un; dos si són grans) sense comptar ni el botaiol ni la botafora, que hissen cadascun una vela llatina sense comptar la pollacra;

5a) en el cas de tenir un sol arbre, aquest va arborat amb una caiguda cap a proa que oscil·la entorn dels 13°; en el cas de tenir dos arbres, el de més guinda —anomenat *arbre mestre*— va col·locat al mig o una mica més cap a proa i també té aquella caiguda, mentre que el de menys guinda —anomenat *arbre de mitjana*— va molt a popa i a plom;

6a) tenir una roda de proa que sobresurt força, coronada amb el cap de mort;

7a) tenir timó.

D'aquest subgrup, en seran considerats sis elements: l'*escampavies* (b. m. 079), la *barca de mitjana* (b. m. 080), la *barca del bou* (b. m. 081), la *barca* (b. m. 082), la *burra* (b. m. 083) i el *quillat* (b. m. 084).

079 Escampavies. L'*escampavies* és un bastiment de guerra lleuger de dos arbres i de línies fines emprat, d'una banda, com a element auxiliar d'una esquadra en missions de reconeixement i, de l'altra, emprat també per a perseguir el contraban.

080 Barca de mitjana. La *barca de mitjana*, que també rep els noms de *falutx* i de *barca de tres veles*, és un bastiment mercant dedicat al cabotatge i proveït de dos arbres. Duu escues i té la roda de proa arquejada. La popa pot adoptar, entre d'altres, les formes següents: en punta, rodona, de dos cossos i tallada —*Tarragona. Entrada del Puerto* (editor, José Anguela) (fot. 48).

FOTOGRAFIA 48. Barca de mitjana o barca de tres veles al port de Tarragona.

A la primeria del segle xx, hi havia petites barques de mitjana concebudes com a iots.

081 Barca del bou. La barca del bou, que també rep els noms *barca de bou*, *bou* i *barca de parella*, és un bastiment de pesca de dos arbres (per bé que l'arbre de mitjana és molt petit o no n'hi ha) dedicat a pescar amb l'art de bou. Duu escues, és de dues proes i la roda de proa que duu és arquejada. Cada barca del bou forma part d'una parella de dos bastiments iguals dita *parella*, *parella de bou* o *parella del bou* —*Sitges. En el embarcadero de la Punta* (ATV-6) (fot. 49)—; cada barca d'una parella arrossega una de les cames de l'art amb la malleta corresponent.

082 Barca. La barca pròpiament dita, anomenada també *falutxet* quan no és gaire grossa, és un bastiment d'un sol arbre, duu escues, és de dues proes i la roda de proa que duu és arquejada i la de popa és inclinada endins —*Collioure. Plage St-Vincent* (núm. 2 de la col·lecció) (fot. 50). Hi ha diferents variants de barca, de les quals cal destacar les tres següents: la *barquilla*, la *vaquera* i la *barqueta*. La barquilla és una barca de guerra destinada a la vigilància de la pesca. La vaquera és la barca de pesca d'anar a la vaca i s'assembla a la barca del bou, però és més petita. La barqueta és una barca petita, generalment, dedicada a la pesca.

083 Burra. La burra, o *burra valenciana*, és un bastiment mercant d'un sol arbre i de tall valencià (ço és, amb la roda de proa recta i a plom) dedicat al cabo-

FOTOGRAFIA 49. Tres parelles de barques del bou a Sitges.

FOTOGRAFIA 50. Barques, conegudes també amb el nom de *falutxets*, a Cotlliure.

FOTOGRAFIA 51. A primer terme, quillat al port de Roses.

tatge. Pel que fa a les dimensions, és gairebé tan gran com una barca de mitjana i s'hi assembla força.

084 Quillat. El quillat és un bastiment mercant o de pesca d'un sol arbre i de tall valencià dedicat, entre altres activitats, al frau i a anar a bol. És de línies fines i bastant més petit que una barca de mitjana —*Rosas. Muelle comercial* (núm. 7 de la col·lecció; editor, Francisco Sabé) (fot. 51).

[D2 D3 d6 G3 G1 g2] **Barcasses**

El terme *barcassa* vol dir 'barca grossa' o, potser, 'barca grossa de formes plenes', però és poc precís. Sembla, tanmateix, que se'n podria concretar més el significat dient que designa qualsevol bastiment que reuneix moltes d'aquestes condicions:

- 1a) ésser, evidentment, de dimensions notables i de línies plenes;
- 2a) ésser cobertat;
- 3a) ésser de dues proes;
- 4a) ésser concebut per a romandre en aigües tranquil·les (com ara interiors de ports, rius i canals);

- 5a) no tenir mitjans de propulsió propis si no està destinada a la navegació fluvial.

Hom confon sovint les barcasses amb les gavarres i amb les llanxasses. Per a no confondre una barcassa amb una gavarra, cal tenir present que aquella, a diferència d'aquesta, no sol ésser gaire allargada ni sol comptar amb gaires costelles

iguals, i, a més, sol ésser molt ampla i de no gaire puntal. Per a no confondre una *barcassa*, amb una *llanxassa* cal tenir present que aquella, a diferència d'aquesta, no té la popa tallada i, a més, sempre és cobertada.

Del grup de les *barcasses*, en seran considerats dos elements: la *barcassa* (b. m. 085) i la *xata* (b. m. 086).

085 Barcassa. Com que les *barcasses* formen un conjunt heterogeni, es pot considerar que, en sentit estricte, una *barcassa* és qualsevol dels bastiments compresos dins el subgrup segon dels vasos escafoïdes, excepte les *xates*.

Barcasses típiques, i de navegar a mar oberta, ho eren les *teranyines* grans (com aquelles que hi havia a l'Escala a mitjan segle xx), però aitals *barcasses* no seran tractades ací perquè anaven amb motor.

086 Xata. La *xata* és la *barcassa* d'escorar la nau que s'ha d'espalmar, s'ha de pintar o que ha d'ésser sotmesa a qualsevol altre procés de manteniment. Al bell mig, té un arbre resistent guarnit amb l'aparell de tombar; a proa, hi va un argue i, a popa, un altre. De vegades, però, també s'anomena *xata* un bastiment vell retirat de la navegació.

[D2 D3 d6 G3 G1 g3] **Llaguts**

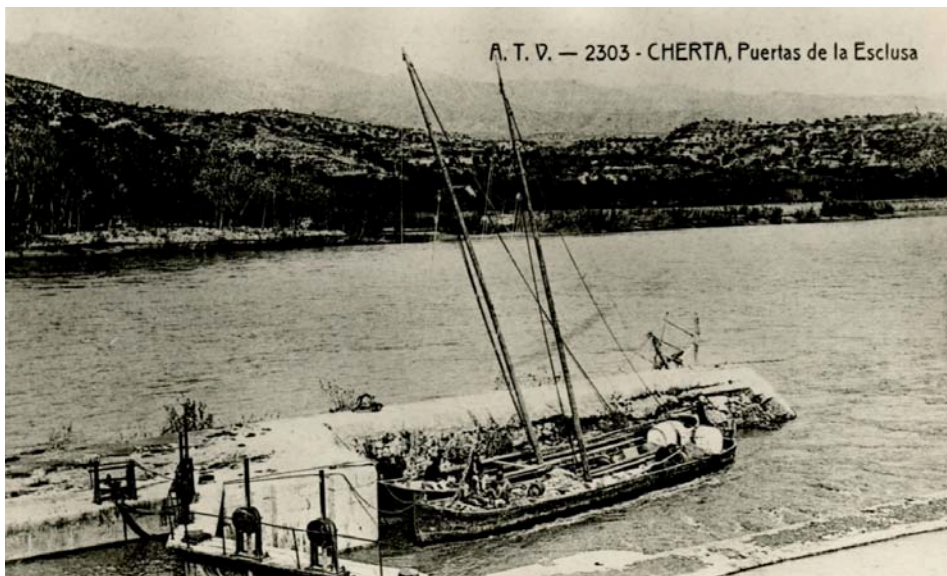
El *llagut* o *llaüt* és un bastiment que, tot i que s'assembla força a la barca, en difereix bàsicament pel fet de no reunir dues de les set condicions que la caracteritzen: la primera, car no és mai cobertat ans duu corredors o no duu res, i la quarta, car només té un arbre o bé no en té cap.

D'aquest subgrup, en seran considerats dotze elements: el *llagut de tràfec* (b. m. 087), el *llagut de palangre* (b. m. 088), el *llagut de sardinals* (b. m. 089), el *llagut de nanses* (b. m. 090), el *gussi* (b. m. 091), el *gussiet* (b. m. 092), el *gussiol* (b. m. 093), la *balica* (b. m. 094), la *baliqueta* (b. m. 095), la *xalana*^{III} (b. m. 096), la *xàvega* (b. m. 097) i el *caro* (b. m. 098).

087 Llagut de tràfec. El *llagut de tràfec* és un bastiment mercant d'un sol arbre dedicat al cabotatge; duu escues i té dues proes, té la roda de proa arquejada i la de popa, inclinada endins; també porta timó —*Cherta. Puertas de la Esclusa* (ATV-2303) (fot. 52).

088 Llagut de palangre. Aquest bastiment, que es coneix també amb el nom de *llagut palangrer*, rep alguns noms poc escaients, com ara *barca de palangre* i *barca palangrera*. Es tracta d'un bastiment de pesca d'un sol arbre i, de tots els *llaguts* de pesca, n'és el més gran. Duu escues i té dues proes, té la roda de proa arquejada i la de popa, inclinada endins; també porta timó.

089 Llagut de sardinals. El *llagut de sardinals*, que també rep els noms poc escaients de *barca de sardinals* i de *barca sardinalera*, és un bastiment de pesca com el *llagut de palangre*, però més petit, d'una mida compresa entre la del *llagut de palangre* i la del *llagut de nanses*.

FOTOGRAFIA 52. Llaguts de tràfec a Xerta.

090 Llagut de nanses. El llagut de nanses és un bastiment de pesca que fa servir nanses per a pescar. S'assembla al llagut de palangre, però és més petit; concretament, és d'una mida compresa entre la del llagut de sardinals i la del gussi.

091 Gussi. El gussi, que també rep els noms de *bussi* i de *xaica*, és un bastiment de pesca com el llagut de palangre, però molt més petit, d'una mida compresa entre la del llagut de nanses i la del gussiet, ço és, el gussi fa menys de vint pams —*Costa Brava. Tossa de Mar. Playa y Cap de Tossa* (núm. 1146 de la col·lecció) (fot. 53).

092 Gussiet. El gussiet és un bastiment de pesca com el gussi però més petit, d'una mida compresa entre la del gussi i la del gussiol —*Blanes. S. Antoni* (autor, Lucien Roisin) (fot. 54).

093 Gussiol. El gussiol és un bastimentó de pesca com el gussi, però més petit que el gussiet. Es tracta, doncs, del menor dels elements de la família que formen els llaguts de pesca i els gussis.

094 Balica. La balica, que també rep el nom de *baliga*, és un llagut de pesca d'un sol arbre amb escues i de dues proes; la roda de proa és poc arquejada i la de popa, recta i a plom. Generalment, navega a rem, i això fa que sovint no dugui arbre. Es tracta d'un bastiment propi del marquesat de Tortosa, com es veu en la fotografia publicada a la revista *Mardemars*, concretament en el número 15, que va aparèixer el setembre de l'any 2000 (fot. 55, la imatge havia estat cedida pel Museu del Montsià). Sembla que al segle XIX es feia servir per a pescar pel riu entre Tortosa i les goles, però durant el segle XX ha estat molt emprat en mar, so-

FOTOGRAFIA 53. Gussis arrengrerats a Tossa de Mar.

FOTOGRAFIA 54. Gussiets a la platja de Blanes.

FOTOGRAFIA 55. Balica a les aigües del riu Ebre.

bretot, a l'Ametlla de Mar i a l'Ampolla. Hom l'ha usat també anant al rossegall i, a l'Ampolla, feien regates de baliques.

095 Baliqueta. La baliqueta o baligueta és una versió més petita de la balica.

096 Xalana^{III}. Ja hem dit, en parlar del grup tercer del primer gran grup, que el terme *xalana* té distintes accepcions. En aquesta accepció, la *xalana*^{III} és un gusí alterós, un bastiment de pesca d'un sol arbre, amb escues i de dues proes, i tant la roda de proa com la de popa són molt arquejades i molt llançades. Generalment, navega a rem, i això fa que sovint no dugui arbre. La *xalana*^{III} és un bastiment propi del marquesat de Tortosa, molt corrent a les Cases d'Alcanar i a l'aladrava del cap del Terme. Resulta indicat per moure's allí on la mar romp.

097 Xàvega. La xàvega és un bastiment de pesca sense cap arbre que té unes característiques molt semblants a les del caro, car la funció és idèntica: la xàvega serveix per a calar l'art d'aquest mateix nom (el qual a Catalunya es coneixia també com l'*art de pescar a l'encesa*) i el caro, per a calar l'art anomenat *art* (ambdós arts s'assemblen molt, però el primer és molt més gran i de malla cega). Malauradament, hi ha ben poca informació relativa al bastiment català de calar —la xàvega—, perquè ja fa molts anys que ha desaparegut (sembla que es deixà de fer servir cap al 1910). Tanmateix, cal parlar-ne perquè es tracta d'un bastiment molt interessant, puix que arreu el bastiment esmerçat en aquest ofici conserva uns trets arcaics espectaculars (és el cas del *barco do mar* d'Aveiro (Portugal), de la *barca da xàvega* de Faro (Portugal), de la *barca de jàbega* de Conil de la Frontera, de la *bar-*

FOTOGRAFIA 56. Caro a la platja de Barcelona.

ca de jábega d'Almeria i de la *gourse* de Niça). L'escassetat d'informació fa que valgui la pena citar dues escenes de pesca a l'encesa del retaule major de Cadaqués, que és obra de Pau Costa (1672 - c. 1728) i que és una bella mostra típica del Barroc exuberant. Es tracta de representacions tallades en relleu: al cartutx de sobre porta del costat de l'evangeli, hi ha un bastiment del faitó amb el foc encès i, al del costat de l'epístola, un bastiment de l'art de xàvega calant.

El nom de *xàvega* donat a aquest bastiment és provisional, car no queda clar si era realment el més corrent; és possible que a molts punts de la costa catalana se'l denominés *caro*, sense distingir-lo del caro, que serà tractat a continuació.

098 Caro. El caro és un llagut de pesca sense arbre i sense timó, amb escues i dues proes; la roda de proa és arquejada i la de popa, inclinada endins. La popa del caro es caracteritza pel fet de tenir, a dins, un espai destinat a estibar-hi la xarxa i, a fora, hi ha els banyots —*Barcelona. Escenas de playa. Embarcando las redes* (ATV-2861) (fot. 56). Com hem dit més amunt, és el bastiment d'anar a calar l'art.

[D2 D3 d6 G3 G1 g4] **Llauges**

Les llauges són com unes llanxes molt planes, de poc calat i aparellades com un llagut, destinades a transportar càrrega (sobretot, arròs) entre Tortosa i ports de mar poc distants de la desembocadura de l'Ebre. Això fa que siguin bastiments concebuts per a passar les barres de les goles del dit riu. Hom parla de *llauges* i de *llaugetes*, però no queda clar si el terme *llaugeta* designa realment un bastiment més petit que la llauja o si es tracta, només, d'una denominació afectuosa d'aques-

ta (l'inconvenient és que ja no queda gairebé ningú que recordi aquests bastiments desapareguts anys ha). D'aquest subgrup, en serà considerat un sol element amb el mateix nom: la *llauja* (b. m. 099).

099 Llauja. La llauja és un bastiment mercant d'un sol arbre dedicat a navegar entre Tortosa i els ports marítims poc distants. No té escues, és de popa volada —en la qual té una mena de balustrada molt característica— i duu un timó de pala ampla la mare del timó del qual passa per una tremuja —Tortosa. *Barcas arroceras* (ATV-3160) (fot. 57). La llauja és més llarga que la falua, bastiment poc diferent d'aquest amb el qual no s'ha de confondre.

FOTOGRAFIA 57. Les llauges eren bastiments molt utilitzats a Tortosa.

FOTOGRAFIA 58. A primer terme, a la part dreta, una falua¹ a l'Ebre, a l'altura de Tortosa.

[D2 D3 d6 G3 G1 g5] *Falues¹*

Les falues o falugues naviculars són com unes llanxes força planes, de no gaire calat i aparellades com un llagut, semblants a les llauges, que tenen la mateixa finalitat que aquestes i naveguen per les mateixes aigües que aquestes. D'aquest subgrup, en serà considerat un sol element amb el mateix nom: la *falua¹* (b. m. 100).

100 Falua¹. La falua¹ o faluga¹ és un bastiment mercant d'un sol arbre dedicat a navegar entre Tortosa i els ports marítims poc distants. No té escues, és de popa tallada —en la qual té una mena de balustrada molt característica— i duu un timó de pala ampla sostingut a l'espill amb el forniment anomenat *ferramenta del timó* —Tortosa. *Navegación fluvial* (fot. 58). La falua¹ és més curta que llauja.

[D2 D3 d6 G3 G1 g6] *Canareus*

Ben escassa és la informació existent referent als canareus. Aquest subgrup només comprèn un element amb el mateix nom: el *canareu* (b. m. 101)

101 Canareu. Gairebé tot allò que se sap dels canareus són les dades caòtiques i poc fiables que ens proporciona Carles Barral i Agesta (1928-1989) en el llibre *Catalunya des del mar* (Barcelona, 1982, p. 32), en què diu: «Els canareus eren barques típicament valencianes, llaguts sense roda de proa que sovint arboraven dues llatines iguals, amb aparell de xabec.» En relació amb aquesta definició, cal assenyalar el següent:

a) El terme *carareu* és una deformació no acceptable de *canareu*, mot que es correspon amb el gentilici d'Alcanar (vila del marquesat de Tortosa). El bastiment en qüestió rep el nom de *canareu*, perquè és propi de les Cases d'Alcanar, barri marítim de la vila esmentada.

b) Els canareus no són barques típicament valencianes, car són bastiments catalans de la catalaníssima vila d'Alcanar. D'altra banda, l'autor esmentat no diu enlloc com és la barca «típicament valenciana» i, molt probablement, el concepte de barca «típicament valenciana» que pot tenir qualsevol coneixedor del barcarès valencià dista molt del de canareu.

c) Un llagut sense roda de proa és inconcebible, per la qual cosa cal suposar que l'autor volia dir que la roda de proa no sobresortia.

d) L'aparell de xabec consta de tres veles llatines de mides diferents, no de «dues llatines iguals».

Els canareus van deixar d'existir fa molts anys, i avui a les Cases d'Alcanar la gent ha sentit parlar dels canareus, però no hem trobat ningú que sabés com eren. Sembla, però, que es tractava de bastiments de pesca.

[D2 D3 d6 G3 g1 g7] **Tartanes**

Les tartanes són bastiments llatins de formes plenes, cobertats, que s'assemblen bastant a les barques, però que en difereixen clarament per certes particularitats, com ara les següents: tenir un sol arbre, caracteritzat per anar a plom i dur un petit masteler, i tenir la roda de popa recta i amb un cert llançament.

Les tartanes són típicament provençals, però també han estat emprades en altres indrets de la Mediterrània Occidental. D'aquest subgrup, en seran considerats quatre elements: la *tartana de tràfec* (b. m. 102), la *tartaneta de tràfec* (b. m. 103), la *tartana de pesca* (b. m. 104) i el *gànguil* (b. m. 105).

102 Tartana de tràfec. La *tartana de tràfec* o *tartana* és el típic bastiment provençal de cabotatge tot i que no solament provençal. N'hi ha de mides diferents: les més grans navegaven per tota la Mediterrània. Després d'haver mantingut la mateixa forma durant segles hi ha hagut un procés evolutiu accelerat previ a l'extinció d'aquest bastiment (procés iniciat al final del segle XIX). Els canvis més notables han estat aquests: amb relació al buc, cal assenyalar la substitució d'una proa com la d'un xabec per una proa molt llançada com la d'un clíper i, amb relació a l'aparell, la substitució de la gabiola per l'escandalosa.

103 Tartaneta de tràfec. La *tartaneta de tràfec* o *tartaneta de tràfec costaner* és la versió menor de la tartana de tràfec. El *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana* de l'editorial Salvat (Barcelona, 1930) esmenta aquest bastiment a l'article *barques*.

104 Tartana de pesca. La *tartana de pesca* o, simplement, *tartana* és el bastiment destinat a pescar amb l'art anomenat *tartana* (que ha donat nom al bas-

timent). Allò que més crida l'atenció de la tartana de pesca és l'estranya disposició del velam quan fa bol, com es veu en la postal de Sciutto (núm. 1221 de la col·lecció) (fot. 59). Tal disposició és conseqüència del mètode seguit per a mantenir ben oberta la gola de l'art: com que l'art és gran, s'amarren les malletes als penols d'un botaló i d'una botafora armats d'intent, de manera que el bastiment ha d'avançar completament entravessat al vent (maniobra factible, només, quant el vent és prou intens). Per a avançar de costat, convé que l'aparell sia com més simètric millor amb relació al pla transversal. L'estranya disposició del velam és l'expo-

FOTOGRAFIA 59. Tartana de pesca; en podem veure el velam, que és l'element més característic d'aquest bastiment.

sada a continuació: l'arbre va a plom; l'antena s'arria bastant i es deixa horitzontal; aleshores, fent servir l'escota de drissa, s'hissa el puny d'escota com més millor; després, es guarneix sota l'antena una segona vela llatina més petita que augmenta la superfície de la mestra, i, finalment, s'hissa una pollacra al botoló i una altra a la botafora, talment que els batedors quedin cap endins.

105 Gànguïl. El gànguïl és la versió menor de la tartana de pesca. Timoteo O'Scanlan, en el *Diccionario marítimo español* (Madrid, 1831, p. 292), defineix el terme espanyol *gánguil* així: «Barco de pesca cuya proa y popa son iguales, y cuyo aparejo consiste en un solo palo con vela latina en el centro. Terreros dice que es una tartana pequeña en Cataluña». D'altra banda, José de Lorenzo, Gonzalo de Murga i Martín Ferreiro, en el *Diccionario marítimo espanyol* (Madrid, 1864, p. 277), defineixen el *gánguil* d'aquesta manera: «Barco de pesca ó pequeña tartana cuya popa y proa son iguales, y cuyo aparejo consiste en un solo palo con vela latina en el centro.» També es pot dir que el *gànguil* és el bastiment destinat a pescar amb l'art anomenat *gànguil* (l'art ha donat nom al bastiment). I, encara, Antoni Sáñez i Reguard, en el *Diccionario histórico de las artes de la pesca nacional* (Madrid, 1792, v. 3, p. 324), diu que l'art anomenat *gànguil* «rastrea á la vela, dando la popa al viento, y lleva en ella la red con dos cabos en sus botalones», i cal entendre que els botalons són transversals. Anys ha, a Barcelona i al comtat d'Empúries, els gànguïls foren molt corrents, com ho prova la postal de Lucien Roisin titulada *Ruinas de Empurias. Vista de las Ruinas y San Martín de Empurias* (núm. 1 de la col·lecció) (fot. 60).

FOTOGRAFIA 60. Un gànguïl, la versió menor de la tartana de pesca, a Empúries.

Finalment, per bé que també s'anomena *gànguil* l'embarcació plana que té dins la bodega un dipòsit amb comportes que s'obren per a llençar al mar les matèries sòlides (generalment, granulars) procedents del dragat, no l'incloem dins els bastiments menors perquè habitualment assoleix grans dimensions.

[D2 D3 d6 G3 G1 g8] **Muletes**

Les muletes, grup del qual només considerem un element amb el mateix nom —la *muleta* (b. m. 106)—, són els bastiments que reuneixen aquestes sis condicions:

- 1a) no són cobertats;
- 2a) tenen escalemeres amb escàlems on armar els remos;
- 3a) són d'aparell llatí;
- 4a) tenen un sol arbre, el qual va al mig amb una caiguda cap a proa que oscil·la entorn dels 13°;
- 5a) tenen les rodes rectes i verticals com els quillats —la de proa sobresurt força i va coronada amb el cap de mort—;
- 6a) tenen timó.

106 Muleta. La muleta és un bastiment de pesca o mercant molt mal conegut. Hi ha qui pensa que la muleta és, només, un bastiment fluvial de l'Ebre i hi ha qui s'ha adonat que també s'empra als ports de mar pròxims a les goles de l'Ebre, com es veu en la postal titulada *Amposta. Río Ebro* (núm. 12 de la col·lecció; editor, Casa Piñana) (fot. 61). Ací cal aclarir que la muleta és un bastiment marítim i també fluvial: com a bastiment marítim, s'ha de dir que, de moment, hi ha documents que proven que era emprada a les poblacions del tros de costa comprès entre Vilanova i la Geltrú (comtat de Barcelona) i Borriana (regne de València); com a bastiment fluvial, ja és sabut que és emprada a l'Ebre des de les goles fins a aigües amunt d'Ascó (marquesat de Tortosa). De moment, ningú no ha establert cap relació entre la muleta portuguesa i la catalana, però és possible que n'hi hagi.

Actualment, hom sol confondre les xalanes (de les Cases d'Alcanar i d'altres zones) amb les baliques i amb les muletes. Per tal de diferenciar-les, només cal tenir present que les xalanes tenen ambdues rodes molt arquejades, que les baliques tenen la roda de proa arquejada i la de popa recta i a plom, i que les muletes tenen ambdues rodes rectes i a plom.

[D2 D3 d6 G3 G1 g9] **Bots**

Tot i que, en aquest capítol, el propòsit és ordenar els bastiments segons llur forma, hi ha casos en els quals això no és pas fàcil, i un d'aquests casos és precisament el dels bots, ja que hi ha quatre causes que desdibuixen el concepte de *bot*:

FOTOGRAFIA 61. Al centre, dues muletetes a les aigües de l'Ebre.

1a) La gran tendència que hi ha en la marina mercant espanyola —i no solament en la marina mercant— de donar el nom de *bote* a qualsevol bastimentó prescindint del tall que té, fet que mostra una gran tendència a no filar prim, a no matisar. Aquest fet és conseqüència (o causa?) de la profunda crisi (definitiva?) de la marina mercant espanyola. Si bé a Catalunya el mot *bot* era emprat amb comptagotes (a Blanes, per exemple, fins i tot ha estat rebutjat categòricament, perquè és considerat un terme castellà), la realitat és que la manca de sensibilitat característica de la marina mercant espanyola s'ha anat difonent entre els ambients marítims catalans, de manera que avui són ben pocs els catalans capaços de saber distingir els bots dels altres bastiments petits que s'hi assemblen, capaços de definir *bot* i capaços de precisar les variants principals del bot.

2a) La manca de textos (com ara diccionaris i tractats d'arquitectura naval) que desenvolupen el concepte de *bot*, així com el camp semàntic d'aquest nom.

3a) El procés evolutiu complicat de la nomenclatura d'un cert conjunt de bastiments que no coincideix exactament amb el dels bots, però que s'hi pot confondre, procés que esquemàticament i simplificant força es pot explicar considerant que segons la funció dels bastiments tal conjunt es divideix en dos grans apartats: el dels no destinats a ésser embarcats —apartat que comprèn un nombre relativament escàs de formes les quals, a més, evolucionen poc i llur nomenclatura no és problemàtica—, i el dels destinats a ésser embarcats —apartat que comprèn un nombre relativament abundós de formes les quals, a més, evolucionen

bastant i llur nomenclatura és problemàtica perquè n'hi ha de diferents mides que reben noms distints, perquè cada país empra embarcacions diferents, perquè les emprades a les marines de guerra no són les mateixes que les emprades a les marines mercants, entre altres motius.

4a) La correspondència qüestionable entre el terme anglès *boat* i el català *bot*, car, si etimològicament volen dir el mateix, la realitat és que el significat pot, en molts casos, no ésser igual, en el sentit de no designar bastiments idèntics per bé que no excessivament distints.

Així, doncs, en aquest subgrup, són considerats certs bastiments agrupats, més que per llur similitud formal, pel fet de pertànyer al conjunt poc homogeni d'aquells que, pròpiament o impròpia, ara o suara, hom ha considerat bots. Tanmateix, tots ells tenen en comú característiques com ara la manca de coberta o la presència d'escues. D'aquest subgrup, n'analitzem deu elements: el *bot* (b. m. 107), el *botet* (b. m. 108), el *bot de bolitx* (b. m. 109), el *bot de llum* (b. m. 110), el *bot llanxa* (b. m. 111), el *bot gran* (b. m. 112), el *bot petit* (b. m. 113), la *gusseta* (b. m. 114), el *bot salvavides d'estació* (b. m. 115) i el *bot salvavides de nau* (b. m. 116).

107 Bot. Els bots són petits bastiments oberts (ço és, sense coberta ni corredors), molt tirats de cinta, de dues rodes —la de proa no sobresurt de la soleta ni duu cap de mort—, no tenen escollats i llur palamenta la solen formar dos parells de rem (els rem sempre són parells). Acostumen anar a rem, però alguns també poden hissar una vela; en aquest cas poc freqüent, s'hi arma el timó, tot i que generalment no duen ni arbre ni timó. Es tracta d'un vas de formes plenes (tret que, amb altres, el distingeix del gussi o de la gusseta) que mai no té espill (altrament seria una llanxeta) i que sol ésser de construcció robusta, o sia, poc delicada, de patacada, com veiem en la postal titulada *Cambrils. Playa* (ATV-4054) (fot. 62).

En el «Vocabulari de l'art de la navegació i de la pesca» del *Butlletí de Dialectologia Catalana* publicat el 1924 (p. 90), Joan Amades i Emerencià Roig presenten dibuixos de quatre variants de bot que difereixen per llur perfil, però aitals dibuixos no van acompanyats de cap aclariment.

L'experiència de molts anys ha demostrat que el millor bot és l'anomenat *bot de vint pams*, com el que apareix en la postal titulada *Barcelona. Baños Orientales. Playa de familias* (fot. 63). Aquest ha estat el més emprat al port de Barcelona per a anar d'un moll a l'altre, ha estat l'auxiliar de les barques de mitjana i ha estat el que tenien els banys de la Barceloneta per a vigilar que ningú no es negués (es tracta dels bots que, a cada banda, duïen pintat, de manera que ocupava tot el costat, el nom de la casa de banys a la qual pertanyien: Baños Orientales, Baños San Miguel, Baños El Astillero, Baños La Deliciosa o Baños San Sebastián. El bot de vint pams té un buc amfidrom, però interiorment no ho és perquè duu dos bancs i, a popa, una bancassa que rodeja per dins els costats, mentre que a proa duu una mica de tapament.

FOTOGRAFIA 62. Bot a Cambrils.

FOTOGRAFIA 63. Bot de vint pams de la flota dels Baños Orientales (Barcelona).

És convenient recordar que hi ha bots no destinats a ésser embarcats i bots destinats a ésser-ho. Els bots no destinats a ésser embarcats no serveixen per a allunyar-se gaire de la platja.

108 Botet. El botet és un bot de mida petita. Tot i que no caldria que formés part de cap conjunt, sobretot si no és destinat a ésser embarcat, en donem notícia juntament amb els altres bots. Noteu que no té espill, altrament no seria un botet.

109 Bot de bolitx. El bot de bolitx, que també rep el nom de *bot bolitxaire*, és un bastiment que s'usa per a la pesca amb bolitx, una xarxa petita i de malla estreta. És molt raset perquè hom ha de tirar tota la xarxa a bord i, com més baix és menys costa de llevar-la. Pel que fa a la forma, s'assembla al bot de vint pams, però en difereix per les dimensions, ja que el bot de bolitx arriba fins als trenta pams.

110 Bot de llum. Els bots de llum són els que, en l'ofici d'explotació de les moles de sardina —conegut amb el nom de *pesca a la llum*—, fan de bastiment auxiliar, ço és, tenen la funció de dur els llums —*Malgrat. La playa* (núm. 3 de la col·lecció; editor, Gráficas Guilera) (fot. 64). D'antuvi, però, cal precisar que la pesca a la llum no es practica pas exactament igual a la costa de llevant de Barcelona que a la de garbí de la dita ciutat. A la de llevant, la barcaassa anomenada allí *teranyina* té només un bot de llum. A la de garbí, la barcaassa anomenada allà *cinta*, però també *llum*, té dos *bots de llum* (el més gros rep la denominació de *enviada* i el més xic, la de *bot de l'encesa*).

En relació amb el *bot de llum* de llevant de Barcelona, cal aclarir que, en realitat, no és cap bot ans una barqueta, car té coberta; i el fet és que, si bé ha esdevin-

FOTOGRAFIA 64. Bot de llum a la platja de Malgrat de Mar.

gut correntíssim el nom incorrecte *bot de llum*, no tothom comet pas aquesta falta: Carles Bas, per exemple, a *La pesca a Catalunya*, en referir-s'hi en diu «barques» (p. 260). Aquestes «barques» són, tanmateix, un invent relativament recent, ja que, en un primer moment, els bastiments auxiliars de portar els llums foren llaguts de sardinals.

En relació amb els bots de llum de garbí de Barcelona, s'ha de dir que l'enviada —la qual pot ésser un bot però també un gussi— té la missió de dur en terra el peix pescat de prima, però també duu fanals; mentre que el bot de l'encesa es queda sempre amb la cinta.

111 Bot llanxa. El bot llanxa no és una mena de bot sinó una mena de llanxa, car té espill (malauradament, hi ha el costum poc recomanable de considerar *bot* qualsevol embarcació). Així, doncs, aquest bastiment és tractat més endavant (cf. el b. m. 151) en considerar el grup dels vasos escafoïdes llanxiformes.

112 Bot gran. El bot gran és el bot més gran que forma part d'un conjunt de bots de diferents mides. Aquest conjunt és, sobretot, el conjunt de bots d'una nau.

113 Bot petit. El bot petit és el més petit d'un conjunt de bots de diferents mides, sobretot del conjunt de bots d'una nau.

114 Gusseta. La *gusseta* o *busseta* no és una mena de bot, sinó una mena de llagut. Els dos noms amb què es designa són diminutius (femenins) de *gussi* i de *bussi*, perquè no és res més que un gussi petit. Així, doncs, difereix d'un bot pel fet d'ésser més mariner i pel fet d'ésser de línies més fines. La gusseta és un bastiment propi de la marina mercant, en la qual sol ésser la més petita de les embarcacions de bord. El *gussiet* i el *gussiol* també són gussis petits, però destinats a la pesca.

115 Bot salvavides d'estació. El bot salvavides d'estació és el bot amb el qual l'equip d'una estació de salvament de terra duu a terme els salvaments de naufrags. Ha estat concebut per tal d'ésser varat a la costa en males condicions de mar valent-se, sovint, de dispositius enginyosos com ara carros i escars amb carrils. Els bots salvavides d'estació (fot. 65) han de satisfer, sobretot, tres requisits: insubmergibilitat, esgotament immediat de l'aigua embarcada i adreçament espontani en cas de sotsobrar. Aquests bastiments són molt mariners, car han estat pensats precisament per a sortir amb grans marors i, a més, són de línies fines, perquè en llur tasca la velocitat és primordial. Això no obstant, no es pot generalitzar gaire, ja que tenen unes formes molt característiques.

La costa catalana ha tingut onze estacions amb bots salvavides situades a Portvendres, el Port de la Selva, Cadaqués, l'Escala, Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Barcelona, Vilanova i la Geltrú, Torredembarra, Tarragona i Tortosa. De vegades, però, aquestes estacions, en lloc de tenir bots de salvament, disposaven de baleneres, com és el cas, per exemple, de la *Louis Merret n° 1*, una balenera emprada a Portvendres des del 1882 fins al 1909.

FOTOGRAFIA 65. Bot salvavides d'estació i els dispositius que s'utilitzaven per a varar-lo.

116 Bot salvavides de nau. El bot salvavides de nau és cadascun dels bots que duu una nau perquè, en cas de sinistre, s'hi pugui salvar la tripulació i el passatge. Ha estat concebut per tal d'ésser arriat des de la coberta d'una nau mitjançant pescants. Els bots salvavides de nau no poden complir totalment els tres requisits exigits als bots salvavides d'estació, per culpa de les condicions a les quals s'han d'ajustar com a bots de servei, car els bots salvavides de nau també han de fer de bots de servei. Aquests bastiments són de formes bastant plenes, puix la velocitat no és excessivament important en aquesta mena de bots.

[D2 D3 d6 G3 G2] ***Vasos escafoïdes cimbiformes***

L'adjectiu *cimbiforme* vol dir 'que té forma de cimba' (*cymba* és un mot llatí que significa 'arca petita', o sia, 'barqueta'). Aquest grup comprèn els bastiments de tall fi, ço és, aquells la forma dels quals té unes característiques que s'assemblen a les següents:

- 1a) són naus molt estretes en relació amb llur llargària;
- 2a) tenen bastantes costelles tan amples com la mestra;
- 3a) no tenen un rellevament exagerat.

Els bastiments menors que formen part d'aquest conjunt —els vasos escafoïdes cimbiformes— es caracteritzen pel fet de tenir com a finalitat principal ésser molt ràpids. Malgrat aquest tret comú, les diferències existents entre els diversos

vaixells que integren el conjunt fan convenient subdividir-lo en els sis subgrups següents:

- subgrup primer, *falues*^{II} (D2 D3 d6 G3 G2 g1);
- subgrup segon, *esquifs* (D2 D3 d6 G3 G2 g2);
- subgrup tercer, *esquifs del Tàmesi* (D2 D3 d6 G3 G2 g3);
- subgrup quart, *outriggers* (D2 D3 d6 G3 G2 g4);
- subgrup cinquè, *ioles* (D2 D3 d6 G3 G2 g5);
- subgrup sisè, *canoes* (D2 D3 d6 G3 G2 g6).

[D2 D3 d6 G3 G2 g1] **Falues**^{II}

Les *falues* o *falugues cimbiformes* pertanyen a la família de les galeres, de la qual és el bastiment menor. Es tracta, concretament, d'una galiota petita d'un sol ordre de remos destinada a l'ús de personatges de categoria. D'aquest subgrup, en considerem un sol element amb el mateix nom: la *falua*^{II} (b. m. 117).

117 Falua^{II}. La *falua*^{II} és un bastiment de vint remos o més, descobert o amb coberta llevadissa a popa, que serveix generalment per al transport de persones distingides des d'una nau fins a terra i viceversa.

Anys ha que a Catalunya, la *falua*^{II} és un bastiment rar que hom podria qualificar d'anecdòtic (Isabel II d'Espanya anava en una *falua*^{II} el dia de la inauguració de les obres d'ampliació del port de Barcelona, el 21 de setembre de 1860). Això no obstant, cal assenyalar un cert procés curiós: els reis de França es divertien barquejant en *falues*^{II} pel gran estany en forma de creu que hi ha a Versalles, els reis d'Espanya imitaven llurs parents barquejant en *falues*^{II} pel Tajo a Aranjuez i els nobles botiflers catalans imitaren els reis d'Espanya barquejant en pasteres petitíssimes per les basses de regar llurs jardins; així és com s'inicia a Catalunya el costum de barquejar en les basses dels jardins de les cases senyoriales.

Hom pot distingir la *falua*^{II} emprada pels almiralls i altres alts funcionaris (bastiments de construcció discreta) de la pròpia dels reis (bastiments de construcció sovint grotesca per mor de l'excés d'ornamentació barroca).

[D2 D3 d6 G3 G2 g2] **Esquifs**

No se sap gran cosa ni dels *esquifs* ni dels *batells*; tanmateix, com que hi ha una certa afinitat entre ells, tant els uns com els altres queden compresos en aquest subgrup. D'aquest subgrup, en seran considerats quatre elements: l'*esquif* (b. m. 118), l'*esquifet* (b. m. 119), el *batell* (b. m. 120) i el *batellet* (b. m. 121).

118 Esquif. En un principi, l'*esquif* era l'embarcació de servei d'una galera. Hi ha ben poca informació sobre els *esquifs* de les galeres catalanes; és probable, però, que aquestes embarcacions seguissin aquella tendència tan usual de voler ésser com una rèplica en petit de la nau a la qual pertanyien. Amb la desaparició de les galeres, hom donà el nom de *esquif* a l'embarcació

de servei de qualsevol nau. En augmentar el nombre d'embarcacions de les naus grans el terme i el concepte *esquif* anà perdent vigor talment que el segle XIX ja gairebé no se'n parlava. El *Diccionario marítimo español* duu aquestes dues accepcions de *esquife*: «Bote de dos proas ó de igual figura en proa que en popa, con cuatro o seis remos en punta, que usaban las galeras. [...] Lo mismo que bote chico.»

119 Esquifet. L'esquifet és una embarcacioneta de servei d'una barca. El terme *esquifet* és ben viu al regne de València.

120 Batell. Gairebé tots els diccionaris catalans d'abans de la Guerra d'Espanya —menys el de Pompeu Fabra— recullen el nom *batell*, però cap no en dóna la definició. Deu ésser per culpa d'aquesta manca d'informació que Fabra no l'inclou en el seu diccionari, malgrat la catalanitat del terme, i que, de retruc, tampoc no l'inventariïn els diccionaris posteriors a la Guerra d'Espanya. El *Diccionario marítimo español* (Madrid, 1831) duu aquestes dues accepcions de *batel*: «Embarcación menor que llevaban los navíos como ahora la lancha y el bote. Llamábase indistintamente *esquif*, aunque este está tenido por mas pequeño, y tambien se encuentra escrito como equivalente *navichuelo*. [...] Bote chico de dos proas que sirve para hacer el tráfico en los puertos, segun algunos de los diccionarios que se han tenido a la vista.» El fet que en francès *batellerie* vulgui dir 'conjunt de bastiments de riu' suggereix un caràcter fluvial del batell. Sembla evident la relació entre el *batell* català i la *batela* èuscara.

121 Batellet. El terme *batellet* només ha estat localitzat a l'obra d'Antoni Bulbena i Tusell (1854-1964) titulada *Nou diccionari castellà-català* (1913), on és emprat per a traduir el mot castellà *botequín*. Només es pot afirmar que un *batellet* és un batell petit.

[D2 D3 d6 G3 G2 g3] *Esquifs del Tàmesi*

El terme de l'italià antic *schifo* es difongué per moltes llengües prenent formes distintes que es refereixen a bastiments diversos o a bastiment en sentit general. Del dit terme, en ve directament el mot català *esquif*, d'altra banda, i d'una manera indirecta, ha arribat suara al català el mot *skiff*, procedent de l'italià antic *schifo*, però per mitjà de l'anglès, que també hem traduït per *esquif*. D'aquest subgrup, en seran considerats dos elements: l'*esquif del Tàmesi* (b. m. 122), el *canot* (b. m. 123), el qual se subdivideix en dos elements més, el *canot de rem parells senzill* (b. m. 124) i el *canot de rem parells doble* (b. m. 125).

122 Esquif del Tàmesi. L'*esquif del Tàmesi* o *Thames skiff* és propi de la part alta d'aquest riu i hom en distingeix dues variants: el *waterman's skiff* ('esquif de barquer') i el *pleasure skiff* ('esquif de lleure'). La segona variant és un bastiment elegantíssim amb una mena de tellols o escàlems que li donen una silueta molt característica i que esdevingué idoni per a anar a fer excursions fluvials. Durant el

Romanticisme, aquesta segona variant es difongué per tot el Tàmesi, pels estanys de la rodalia (com pel Serpentine, del parc Hyde) i àdhuc per indrets de l'Europa continental, especialment pels espills d'aigua dels afores de París (com ara per l'estany del bosc de Boulogne i pel riu Marne); això féu que encara avui a l'Europa continental dir *esquif del Tàmesi* sigui una altra manera de referir-se al *pleasure skiff*.

A popa, el *pleasure skiff* duu sempre un banc de reixeta que mira endavant, des del qual hom pot servir (amb els guardins) però no remar, car qui ho fa va assegut de cara enrere en bancs fixos i valent-se d'un parell de remes. Segons el nombre de remitgers (un, dos o tres), queden definides les tres mides d'aquesta variant: esquif individual (angl., *single skiff*), esquif doble (angl., *double skiff*) i esquif triple (angl., *triple skiff*). El més corrent és l'esquif doble; l'esquif triple és rar, però se'n pot veure una fotografia en el número del novembre de 1990 de la revista *Classic Boat* (p. 22).

El fet és que, durant els primers anys del segle xx, algun esquif del Tàmesi comença a solcar aigües tranquil·les catalanes, per la qual cosa no fou el Romanticisme, ans el Modernisme, el corrent que dugué aquest bastiment als estanys catalans, on esdevingué l'òptim per a anar a barquejar entre fades, goges, nàïades, nenúfars i espiadimonis. José M. Martínez-Hidalgo en el llibre *Los deportes náuticos en Cataluña. 1821-1936. Más de un siglo de remo, vela y motor* (1978) —concretament, a la làmina entre les pàgines 112 i 113—, enclou una fotografia on es veuen els pianistes Joaquim Malats i Miarons (1872-1912) i Enric Granados i Campiña (1867-1916) en un esquif doble en aigües de l'estany de la Ricarda.

123 Canot. El canot és un bastimentó de passeig, tinglat, obert, amb espill a popa, amb bancs baixos (el banc de popa és de reixeta talment com el de l'esquif del Tàmesi), propulsat per remes i governat amb un timó de creuera. El canot és una adaptació més o menys evolucionada de l'esquif del Tàmesi, del qual difereix pel fet de no tenir aquella mena d'escàlems que el caracteritzen. El Club de Mar del CADCI tingué canots per a barquejar pel port i el Reial Club Marítim de Barcelona encara en té. De canots, se'n poden considerar dos subtipus: el *canot de remes parells senzill* (b. m. 124) i el *canot de remes parells doble* (b. m. 125).

124 Canot de remes parells senzill. El canot de remes parells senzill és un canot que disposa d'un parell de remes i en què naveguen una persona als remes i una altra al timó. Foren canots d'aquesta mena el *Gavot*, el *Girasol* i el *Cisne*, tots ells de l'estol del Club de Mar del CADCI.

125 Canot de remes parells doble. El canot de remes parells doble és un canot que disposa de dos parells de remes i en què naveguen dues persones als remes i una altra al timó. Tanmateix, també pot armar només dos remes en punta i, a cada rem, dur-hi una persona, i, a més a més, una altra persona al timó. Foren canots d'aquesta mena el *Rosella*, l'*Englantona*, el *Brunzent*, el *Gentil* i el *Mar i cel*, tots ells de l'estol del Club de Mar del CADCI.

[D2 D3 d6 G3 G2 g4] **Outriggers**

Outrigger [awt'rigəR] és el terme anglès que designa allò que en català rep el mateix nom o que també s'anomena *portant*, ço és, cascuna de les estructures metàl·liques que es posen a la part de fora dels costats de certs bastiments destinades a suportar les escalemeres lluny de la soleta; però, per extensió, també s'anomena *outrigger* tot bastimentó de construcció llisa que duu aitals dispositius (dels bastiments de construcció tinglada que en duen, se'n diu *canoes de regates*).

Els *outriggers* són uns bastiments de competició llargs i estretíssims, de buc llis, amb una coberta a proa i una altra a popa, amb portants i amb bancs corredissos (fot. 66). D'*outriggers*, n'hi ha amb remys parells i n'hi ha amb remys de punta.

En total, integren aquest subgrup nou elements: l'*esquif de regates* (b. m. 126), l'*outrigger de remys parells doble* (b. m. 127), l'*outrigger de remys parells quàdruple* (b. m. 128), l'*outrigger de remys parells òctuple* (b. m. 129), l'*outrigger de dos remys de punta sense timó* (b. m. 130), l'*outrigger de dos remys de punta amb timó* (b. m. 131), l'*outrigger de quatre remys de punta sense timó* (b. m. 132), l'*outrigger de quatre remys de punta amb timó* (b. m. 133) i l'*outrigger de vuit remys de punta amb timó* (b. m. 129).

126 Esquif de regates. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per dos remys parells, que són moguts per una persona. És una nau en la qual no hi ha timoner.

127 Outrigger de remys parells doble. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per quatre remys parells, que són moguts per una persona a cada parell. És una nau en la qual no hi ha timoner.

FOTOGRAFIA 66. *Outrigger*, un bastiment caracteritzat pel fet d'ésser llarg i molt estret.

128 Outrigger de rems parells quàdruple. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per vuit rems parells, que són moguts per tantes persones com parells de rems hi ha. És una nau en què no hi ha timoner.

129 Outrigger de rems parells òctuple. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per setze rems parells i, a cada parell, hi ha un remer. Això no obstant, és una nau en la qual no navega timoner.

130 Outrigger de dos rems de punta sense timó. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per dos rems de punta, que són moguts per una persona a cadascun dels rems. Pel fet de no tenir timó, en aquesta nau mai no hi ha timoner.

131 Outrigger de dos rems de punta amb timó. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per dos rems de punta, que són moguts per una persona a cadascun dels rems. Com que és una nau que disposa de timó, hi navega sempre un timoner.

132 Outrigger de quatre rems de punta sense timó. Es tracta d'un *outrigger* propulsat per quatre rems de punta, que són moguts per una persona a cadascun dels rems. Com que no té timó, en aquesta nau no fa falta timoner.

133 Outrigger de quatre rems de punta amb timó. Es tracta d'un *outrigger* que disposa de quatre rems de punta, que són accionats per una persona a cadascun dels rems. És un dels *outriggers* que té timó i, per tant, hi navega sempre un timoner.

134 Outrigger de vuit rems de punta amb timó. Es tracta d'un *outrigger* que disposa de vuit rems de punta, que són moguts per una persona a cadascun dels rems. Com que es tracta d'un bastiment amb timó, en aquest tipus d'*outrigger* sempre navega un timoner.

[D2 D3 d6 G3 G2 g5] **Ioles**

Els diferents elements del subgrup de les ioles són bastiments emparentats amb la *yole* o *yoal* dels pescadors de les illes Shetland (Escòcia) i Òrcades (Escòcia). Es tracta de bastiments tinglats de forma allargada. D'aquest subgrup, en seran considerats dos elements: la *iola* (b. m. 135) i el *iol* (b. m. 136) —el qual se subdivideix en quatre elements més, anomenats *iol de dos rems* (b. m. 137), *iol de quatre rems* (b. m. 138), *iol de sis rems* (b. m. 139) i *iol de vuit rems* (b. m. 140).

135 Iola. La iola és una embarcació ràpida i elegant, de línies fines, tinglada, oberta, amb espill a popa, rasa, amb bancs fixos, propulsada per rems armats sempre de punta i governada amb timó. Aquesta embarcació està al servei del capità d'una nau o del comandant d'un vaixell.

La iola difereix de la canoa pel fet de tenir espill, i difereix de la llanxa pel fet d'ésser de línies molt fines i de construcció lleugera.

136 Iol. El iol o *yool* (pronunciat [jul]) és un bastimentó de competició llarg i estret, tinglat, obert, de dues rodes, ras, amb bancs corredissos, propulsat per rems armats sempre de punta, sense portants governat amb timó.

El iol difereix de l'*outrigger* perquè és tinglat, no té portants, els bancs corredissos no són centrals i té més estabilitat.

S'ha documentat que també rep el nom de *iol* el veler d'esbargiment que té un aparell format bàsicament per un arbre mestre i un petit arbre de mitjana situat a popa del timó, en què tots dos arbres duen veles de tall.

En relació amb la classificació dels iols, cal considerar-ne quatre elements, ço és: el *iol de dos rem*s (b. m. 137), el *iol de quatre rem*s (b. m. 138), el *iol de sis rem*s (b. m. 139) i el *iol de vuit rem*s (b. m. 140).

137 Iol de dos rems. Es tracta d'un iol de dos rem de punta, que són moguts per una persona a cada rem. A més, en aquest bastiment navega també un timoner.

138 Iol de quatre rems. Es tracta d'un iol de quatre rem de punta, que són moguts per una persona a cadascun. A més, en aquest bastiment navega també un timoner.

139 Iol de sis rems. Es tracta d'un iol de sis rem de punta, que són moguts per una persona a cada rem. A més, en aquest bastiment navega també un timoner.

140 Iol de vuit rems. Es tracta d'un iol de vuit rem de punta, que són moguts per una persona a cada rem. A més, en aquest bastiment navega també un timoner.

[D2 D3 d6 G3 G2 g6] *Canoes*

Els bastiments del subgrup de les canoes són com bots però de proporcions distintes, ço és, més llargs i més estrets, així com més lleugers, més delicats, menys estables i, naturalment, més ràpids. El nom *canoa* ve del fet que aquests bastiments tenen formes fines inspirades en les dels vasos d'escorça i dels de tronc buidat anomenats, respectivament, *canoa canadencia* i *canoa mondxil*.

D'aquest subgrup en seran considerats cinc elements: la *canoa* (b. m. 141), la *balenera* (b. m. 142), la *canoeta de regates* (b. m. 143) —la qual se subdivideix en dos elements més, anomenats *canoeta de rem*s parells senzilla (b. m. 144) i *canoeta de rem*s parells doble (b. m. 145)—, la *canoeta de rem de dues pales* (b. m. 146) i la *trainera* (b. m. 147).

141 Canoa. La canoa és una embarcació ràpida de línies fines, generalment tinglada però no sempre, oberta, de dues rodes, amb bancs fixos, propulsada amb rem armats sempre de punta i governada amb timó, com podem veure en la postal titulada *Banyoles. Estany* (núm. 62 de la col·lecció; editor, Claramunt) (fot. 67). Aquesta embarcació està al servei del capità d'una nau o del comandant d'un vaixell.

Per evolució de la canoa de serveis, es van desenvolupar les canoes de regates (de rem) i diversos països crearen llurs pròpies versions d'aïtals canoes. Les canoes de competició pròpies de Catalunya foren la *canoa de vuit rem*s, la *canoa de deu rem*s i la *canoa de dotze rem*s. Sembla que a les aigües catalanes, després de la Guerra d'Espanya ja no s'empraren més les canoes de competició i avui ja ningú no en

FOTOGRAFIA 67. Canoa navegant per l'estany de Banyoles.

recorda l'existència. El Club de Mar del CADCI tingué una bona flota de les dites canoes.

La canoa difereix de la iola pel fet de no tenir espill, i difereix del bot pel fet d'ésser de línies molt fines i de construcció lleugera.

142 Balenera. La balenera és una canoa de proa i popa alteroses. Inicialment, la balenera era l'embarcació d'anar a pescar balenes amb la qual hom s'atansava a la presa vogant per tirar-li la dofinera i se n'allunyava ciant. Es tractava d'un bastiment lleuger amfidrom, de rodes arquejades molt llançades que no es governava amb timó, ans amb baiona. Posteriorment, la balenera ha estat una certa canoa emprada a les marines mercants i de guerra com a embarcació del capità o del comandant que no és més que l'adaptació, a aquestes altres finalitats, de la balenera d'anar a pescar balenes.

La balenera emprada a les marines mercants i de guerra difereix de la d'anar a pescar balenes pel fet que es governa amb timó. A més, difereix també de la canoa per la forma alterosa de la proa i de la popa.

143 Canoeta de regates. La canoeta de regates és un bastimentó de competició de línies molt fines, de buc llis o tinglat, amb coberta de fusta, de dues rodes, ras, amb bancs corredissos, propulsat amb remns parells, amb portants i, generalment, sense timó.

Les canoetes de regates difereixen dels *outriggers* pel fet d'ésser molt més amples i molt més curtes en igualtat de nombre de tripulants.

En relació amb la classificació de les canoetes de regates, cal considerar-ne dos elements: la *canoeta de rem parells senzilla* (b. m. 144) i la *canoeta de rem parells doble* (b. m. 145).

144 Canoeta de rem parells senzilla. Es tracta d'una canoeta de regates de dos rem parells, que són moguts per una persona a cada parell. Generalment, no hi navega timoner.

145 Canoeta de rem parells doble. Es tracta d'una canoeta de regates de quatre rem parells, que són moguts per una persona a cada parell. Generalment, no hi navega timoner.

146 Canoeta de rem de dues pales. La canoeta de rem de dues pales és un bastiment molt petit d'anar d'excursió per estanys i per vies d'aigua molt estretes. Quant a les característiques que la defineixen, és un bastiment tinglat, obert, té de dues rodes, duu banc fix, és propulsat per un rem de dues pales i no té timó. A bord només hi ha lloc per a una persona que va asseguda de cara endavant, ço és, qui maneja el rem.

La canoeta de rem de dues pales difereix del caiaç i de la *périssoire*, bàsicament, pel fet d'ésser tinglada i per no tenir coberta.

Una variant interessant de la canoeta de rem de dues pales és la *canoeta ultra-lleugera*. D'altra banda, hi ha la *canoeta Rob Roy*, però aquesta fa part d'un altre grup perquè és cobertada (*Rob Roy* era la famosa canoeta de John MacGregor). Tanmateix, cap d'ambdues variants no serà tractada ací perquè són desconegudes a les aigües catalanes i perquè no ajuden a completar la classificació dels bastiments que vol oferir l'estudi present.

147 Trainera. La *trainera* és una canoa pròpia del golf de Biscaia, que si bé originàriament servia per a pescar sardina i seitó, avui només és emprada per a fer regates de rem. S'esmenta en aquesta classificació perquè durant uns certs anys n'hi hagué alguna a la costa catalana. Pel que fa a la forma d'aquest mot d'origen castellà, sembla que deriva etimològicament del verb *traer*, per la qual cosa possiblement la forma derivada que es podria haver produït en català hauria estat **traginera*.

Es tracta d'un bastiment molt ràpid, de construcció llisa, obert, de dues rodes, amb bancs fixos, propulsat amb rem parells combinats amb rem de punta i sense portants. La tripulació de la *trainera* la formen tretze remitgers i un patró —*Rosas. Regreso de la pesca* (núm. 10 de la col·lecció; autor, Lucien Roisin) (fot. 68).

Hi ha unes versions més petites de la *trainera*, com ara la *trainereta* (de sis remitgers i un patró) i el *batell* (de quatre remitgers i un patró).

[D2 D3 d6 G3 G3] *Vasos escafoïdes llanxiformes*

L'adjectiu *llanxiforme* vol dir 'que té forma de llanxa' (*llanxa* és el nom que rep tot bastiment tallat de popa la meitat de davant del qual és com la de la barca i la meitat de darrere, quasi paral·lelepèdica).

FOTOGRAFIA 68. La *trainera* era, originàriament, un bastiment dedicat a la pesca.

Com el seu nom indica, aquest grup comprèn els bastiments que tenen forma de llanxa. La finalitat primordial dels vasos escafoïdes llanxiformes és poder carregar pesos considerables, i es divideixen en dos subgrups:

- subgrup primer, *xalupes* (D2 D3 d6 G3 G3 g1);
- subgrup segon, *llanxes* (D2 D3 d6 G3 G3 g2).

[D2 D3 d6 G3 G3 g1] ***Xalupes***

La *xalupa* o, més ben dit, els diferents bastiments denominats així, no són catalans. Tanmateix, el fet que el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (Barcelona, 1932) i pràcticament tots els altres diccionaris catalans, així com les enciclopèdies, inventariïn el terme i el defineixin com si es tractés d'un bastiment català, i no de diferents bastiments exòtics, fa aconsellable que ens hi referim per tal d'aclarir el malentès que això ha generat. En primer lloc, parlem de com la *xalupa* ha esdevingut un bastiment català fictici i, després, del significat veritable d'aquest terme.

Amb relació a l'aparició de la *xalupa* com a bastiment català fictici, n'expliquem el procés resumit en nou punts:

1r) El primer recull lexicogràfic català que enregistra el terme *xalupa* és l'obreta de Josep Broc (segle XVIII) titulada *Promptuario trilingüe* (Barcelona, 1771), la qual no duu definicions, car és només un vocabulari català-castellà-fran-

cès. Precisament això fa pensar que el terme *xalupa* ha estat fabricat per Broc per tal d'oferir un equivalent català que correspongui al castellà *chalupa* i al francès *chaloupe*.

2n) El primer diccionari català que incorpora el terme *xalupa* i el primer que el defineix és el de Joaquim Esteve i Subietlos (1743-1805) i altres autors titulat *Diccionario catalán-castellano-latino* (Barcelona, 1803-1805); la definició que dona aquesta obra («Nau petita y lleugera») no és gaire explícita. Hom pot suposar que el terme ha estat tret del *Promptuario trilingüe* esmentat. Com que aquest és un diccionari important, tots els posteriors devien inventariar el terme seguint-ne l'exemple.

3r) Una aportació notable és la dels «diccionaris quintilingües», ço és, el d'Una Societat de Catalans titulat *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italià* (Barcelona, 1839) i el de Miquel Anton Martí i Cortada (†1864) i Lluís Bordas i Munt (1798-1875), intitulat *Diccionario castellano-catalán-latino-francés-italiano* (Barcelona, 1842-1848), tot i que aquests dos diccionaris formen parella, la definició de *xalupa* del primer («Embarcació llarga major que la llanxa, ab dós arbres petits, ab sas velas y remes») no és la mateixa que la de *chalupa* del segon («Barco prolongado mayor que esquife»).

4t) El fet més important és, potser, la publicació dels prestigiosos diccionaris de Pere Labèrnia, ço és, el *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina* (Barcelona, 1839-1840) i el *Diccionario de la lengua castellana con las correspondencias catalana y latina* (Barcelona, 1844). Cal remarcar que la definició de *xalupa* del primer («Embarcació petita que sol tenir cuberta y dos arbres á modo de goleta, y son aparell varia segons la nació a que pertany») és molt diferent de la definició de *chalupa* del segon («Barco prolongado mayor que el esquife»). En relació amb la procedència d'aquestes dues definicions, es pot assenyalar que la de *xalupa* és clarament la traducció poc alterada de la primera de les accepcions de *chalupa* que dona Timoteo O'Scanlan en el *Diccionario marítimo español* («Según alguno de los diccionarios consultados, es una embarcación pequeña, aunque suele tener cubierta y dos palos a modo de goleta; mas en lo restante su aparejo varia, segun la nación à que pertenece») i la de *chalupa* és la mateixa que la de *chalupa* de Martí i Bordas.

5è) Després de la publicació de les obres de Labèrnia, els grans diccionaris catalans repeteixen la definició de *xalupa* del diccionari català-castellà d'aquest autor. En són mostres, per exemple, la reedició d'aquesta obra estampada amb el títol de *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana* (Barcelona, 1904) i és el cas del *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana* (Barcelona, 1910).

6è) Pompeu Fabra en el *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona, 1932) dona una definició de *xalupa* («Embarcació petita, ordinàriament amb

coberta i dos pals, per al servei d'un port, d'un vaixell, etc.») que no és més que un resumet de la de Labèrnia que copia tothom —o sia, de la d'O'Scanlan («Según alguno de los diccionarios consultados...»). Sembla, doncs, que Fabra no va anar mai al moll per tal d'esbrinar què era una *xalupa*.

7è) El 1924 és publicat el volum VIII del *Diccionari Aguiló*, el qual recull el terme *xalupa* procedent d'un document valencià del 1607. Malauradament, però, no en reproduïx el context ni n'ofereix cap definició. Així, doncs, l'única informació aportada és que «el 1607 a València algú havia sentit parlar de xalupes», cosa que no ha de fer estrany, puix que el golf de Biscaia n'estava ple.

8è) Els diccionaris catalans i altres obres de després del 1924 continuen repetint la definició de *xalupa* de Labèrnia més o menys abreujada, com és el cas de la *Gran enciclopèdia catalana*.

9è) Joan Coromines en el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (Barcelona, 1980-2001) inventaria el terme *xalupa* partint de la base que és català, en parla molt i el documenta citant la definició deficient de Joaquim Esteve, però no aclareix què és realment una *xalupa*.

Després de tot això, hom —si vol— pot acceptar com a català el terme *xalupa*; però allò que no pot fer és acceptar que la *xalupa* sigui un bastiment català. Com hem dit més amunt, es tracta d'un mot creat per a traduir el terme castellà *chalupa* i el terme francès *chaloupe*, mots que designen més d'un bastiment. Simplificant al màxim es pot acceptar que el terme *xalupa* designa dos tipus de bastiments: la *xalupa*^I (b. m. 148) i la *xalupa*^{II} (b. m. 149).

148 Xalupa^I. La *xalupa*^I és una mena de bastiment de pesca costanera del litoral europeu de l'oceà Atlàntic. Amb aquest nom es designa, d'una banda, el més gran dels bastiments de pesca costanera de la mar Cantàbrica en temps de la vela. Aquest bastiment tenia dues rodes com la *trainera*, però era de formes molt plenes; antigament, era obert, però a partir de finals del segle XIX, fou cobertat i aparellava dues veles al terç (cast. *chalupa*). De l'altra, designa també diferents bastiments de pesca costanera emparentats, justament, amb l'anterior, propis de diversos punts del litoral atlàntic d'Occitània, de França i de Bretanya (fr. *chaloupe*).

149 Xalupa^{II}. La *xalupa*^{II} correspon a diverses embarcacions similars als vaixells de guerra. En aquest cas es tracta, d'una banda, de les embarcacions de servei més grans d'un vaixell de guerra francès en temps de la vela. Aquesta embarcació tenia espill a popa i era l'única que podia ésser cobertada; fr. *chaloupe*). D'altra banda, també es tracta d'algunes de les embarcacions de servei més grans dels vaixells de guerra —emparentades amb les franceses— de les marines espanyola, italiana, anglesa, entre d'altres, per bé que, en cap d'aquestes, ni el concepte ni la denominació no assoliren la constància i la precisió mantingudes en la marina francesa (cast., *chalupa*; it., *scialuppa*; angl., *shallop*).

[D2 D3 d6 G3 G3 g2] **Llanxes**

Les *llanxes* són bastiments amples de formes plenes, poc rellevats, de construcció llisa, molt forts, sense coberta ni corredors i sense orla (car arran de la cinta hi ha la soleta). N'hi ha de propulsades amb remes i n'hi ha que no tenen mitjans de propulsió, ço és, que van a remolc. Llur finalitat principal sol ésser traslladar la càrrega d'una nau fondejada fins a terra i viceversa. Les *llanxes* són, en proporció, més amples i més llargues que les gavarres.

D'aquest subgrup, en seran considerats quatre elements: la *llanxassa* (b. m. 150), la *llanxa* (b. m. 151), la *llanxeta* (b. m. 152) i la *xalana*^{IV} (b. m. 153).

150 Llanxassa. La *llanxassa* és una *llanxa* com les que fan d'alleugeridor però més gran —*Construcción de la nueva Escollera. Barcelona* (editor, Talleres Gráficos BOBES) (fot. 69).

151 Llanxa. Hi ha diferents menes de *llanxes*; les principals són les que fan d'alleugeridor i les de *panescalm*.

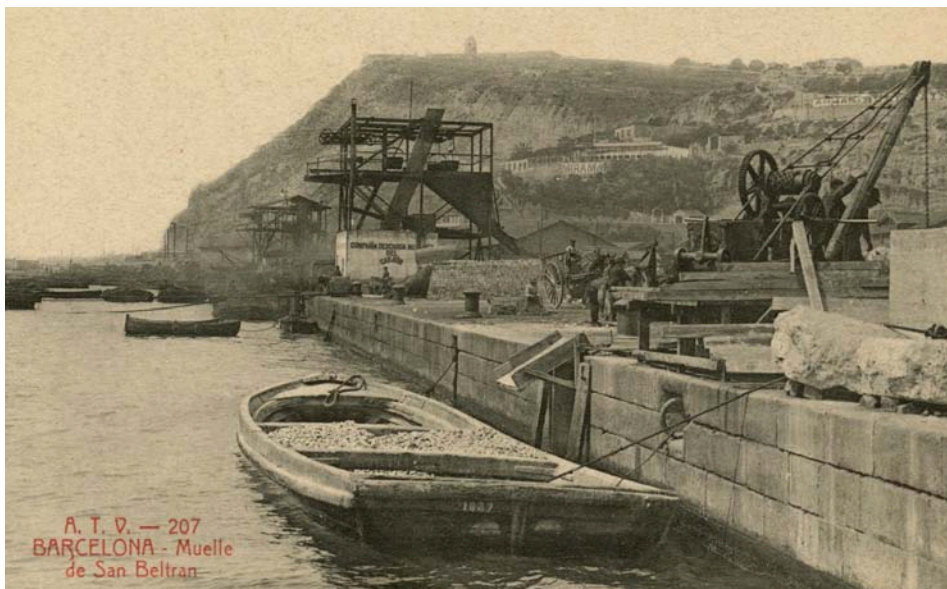
Les *llanxes* que fan d'alleugeridor, o sia, les que hi ha als ports per a dur la càrrega des de terra a la nau fondejada o viceversa, no són gaire marineres, sovint no duen ni remes ni timó, perquè se solen remolcar, i van folrades per dins (així es poden escombrar). Han estat correntíssimes en ports com el de Barcelona, com il·lustra la postal titulada *Barcelona. Muelle de San Beltrán* (ATV-207) (fot. 70).

La *llanxa de panescalm*, o simplement *panescalm*, és l'embarcació més gran dels vaixells. Es tracta de bastiments més mariners que els que fan d'alleugeridor,

Construcción de la nueva Escollera.—Barcelona

FOTOGRAFIA 69. Llanxassa utilitzada per a construir una secció de l'escollera al port de Barcelona.

FOTOGRAFIA 70. A primer terme, llanxa sense mitjans de propulsió al port de Barcelona.

duen rem i timó i no van folrats per dins. Aquesta nau també és coneguda popularment com a *barca de panescalm*.

152 Llanxeta. Pel que fa a les llanxetes, també n'hi ha de menes diferents. Hom pot distingir, d'una banda, la llanxeta que és com les que fan d'alleugeridor però més petita; de l'altra, una gamma de bastiments més o menys semblants als bots però amb espill —la qual comprèn des d'unitats sòlides de formes plenes fins a unitats delicades de formes esveltes. Amb relació a l'espill, cal remarcar que n'hi ha una gran varietat, els més grossos són els de les llanxetes de popa tallada (l'espill queda en part dins l'aigua i en part fora) i els més petits, els de les llanxetes amb popa de quadre (l'espill roman fora de l'aigua, sobre la roda de popa) —*Costa Brava. Cadaqués. Playa Bar Boya* (núm. 283 de la sèrie 5 de la col·lecció) (fot. 71).

153 Xalana^{IV}. La xalana^{IV} —sovint, per tal d'evitar confusions, és anomenada també *xalana de tingladet*— és una llanxa de qualsevol classe però molt petita —*Costa Brava. Rosas. Vista parcial = Vue partielle = Partial view = Teil-Ansicht* (fot. 72). Rep aquest nom l'embarcació de servei d'un petit velar i correspon al *dinghy* dels nord-americans.

El problema és que, com ja hem dit, el mot *xalana* designa també altres bastiments distints de les llanxes menudes i és fàcil que es produeixin malentesos a causa de la polisèmia d'aquest terme.

FOTOGRAFIA 71. El segon bastiment començant per la dreta és una llanxeta varada a la platja de Cadaqués.

FOTOGRAFIA 72. Al centre de la fotografia, xalana^{IV} a la platja de Roses.

[D2 D3 d6 G3 G4] **Vasos escafoïdes prismàtics**

L'adjectiu *prismàtic* vol dir 'que té forma de prisma' (*prisma* és el nom de cert poliedre que no cal definir).

Aquest grup comprèn els bastiments, sovint amfidròmics, que tenen les bordes paral·leles i, per tant, les costelles iguals —menys les primeres de proa i les primeres de popa—; ço és, els bastiments que tenen la forma d'un prisma paral·lelogramàtic amb unes formes mínimament afuades a cada cap i acaben en unes rodes rectes i verticals. La finalitat primordial dels vasos escafoïdes prismàtics és poder transportar càrrega per canals o altres vies estretes.

Els bastiments que formen part del grup dels vasos escafoïdes prismàtics s'agrupen, al seu torn, en dos subgrups:

- subgrup primer, *gavarres* (D2 D3 d6 G3 G4 g1).
- subgrup segon, *llaguts de l'Ebre* (D2 D3 d6 G3 G4 g2).

[D2 D3 d6 G3 G4 g1] **Gavarres**

Les gavarres pròpiament dites són bastiments de tràfec cobertats que duen la càrrega a la bodega. Abunden a les vies de navegació interior europees a tramuntana dels Pirineus i n'hi ha una gran varietat. Les aigües catalanes no han estat mai gaire freqüentades per les gavarres de la gran xarxa europea de rius i canals; tanmateix, sembla que en temps de la fil·loxera i també quan França ha estat en guerra amb països més orientals (durant la Guerra de Crimea, durant la Guerra franco-prussiana i durant la Primera Guerra Mundial), les gavarres occitanes anaven a carregar vi a ports catalans de tramuntana del cap de Creus.

Els bastiments catalans que reben el nom de *gavarres* són, però, semblants a les barcases, i han estat concebuts per a carregar grans pesos en cobertada; no se solen aventurar fora port i hom els empra, sobretot, en les obres portuàries, i no solen tenir mitjans de propulsió propis perquè es mouen remolcats.

D'aquest subgrup en seran considerats dos elements: la *gavarra* (b. m. 154) i el *gavarró* (b. m. 155).

154 Gavarra. La gavarra és un bastiment ample i de no gaire puntal, de construcció robusta, ben reforçat per dins (amb varengues) i per fora (amb bordons de defensa), que està preparat per a rebre tota mena de trompades —*Costa Brava. Blanes. Vista general* (núm. 1 del recull) (fot. 73). D'aquesta mena de gavarres, sempre se n'han vist al port de Barcelona.

155 Gavarró. El gavarró és un bastiment semblant a la gavarra però més petit —*Barcelona. Puerto. Vista desde el muelle de la Muralla* (núm. 16 de la col·lecció) (fot. 74).

FOTOGRAFIA 73. A primer terme, gavarra varada a Blanes.

FOTOGRAFIA 74. A la part esquerra de la imatge, gavarrons al port de Barcelona.

[D2 D3 d6 G3 G4 g2] **Llaguts de l'Ebre**

Els llaguts de l'Ebre són unes gavarres de tràfec no cobertades que duen la càrrega a la bodega i no s'han aventurat mai fora de la conca d'aquest riu. Tot i que són de vela, quan pugen aigües amunt van a la sirga. Cal no confondre els llaguts de l'Ebre amb els llaguts marítims; car, malgrat tenir el mateix nom, es tracta de bastiments molt diferents.

D'aquest subgrup en seran considerats dos elements: el *llagut* (b. m. 156), el *llagutet* (b. m. 157) i la *xalana*^v (b. m. 158).

156 Llagut. El llagut és un bastiment llarg i estret, el caracteritzen els departaments coberts que té a proa (*asma*) i a popa (*cambra*); però allò que crida més

FOTOGRAFIA 75. Llagut de l'Ebre a les aigües d'aquest riu a l'altura de Tortosa.

l'atenció és el fet d'ésser d'aparell rodó, car té un arbre on hissa una gàbia i un treu. Segons la mida del buc, pot armar dos o tres parells de rem i duu un timó, de molta llargada i poc puntal, propi de la navegació fluvial —*Tortosa. Navegación fluvial de la cuenca superior del Ebro. En plena navegación* (núm. 31 de la col·lecció; editor, J. Lopez) (fot. 75).

157 Llagutet. El llagutet és un bastiment com el llagut però més petit.

158 Xalana^V. La xalana^V és un llagut propi de l'Ebre però més petit i propi d'aquest riu. Difereix del llagutet perquè les formes de la xalana^V recorden més a la gavarra que al llagut.

[D2 D3 d6 G3 G5] *Vasos escafoïdes naviformes*

L'adjectiu *naviforme* vol dir 'que té forma de nau' (*nau* és un terme que, a més d'ésser genèric, té diferents significats particulars i, en aquest apartat, és emprat en el sentit de 'bastiment mercant gran'). La finalitat primordial dels vasos escafoïdes naviformes és la navegació oceànica, tot i que poden desenvolupar moltes altres funcions o tasques.

El grup dels vasos escafoïdes naviformes comprèn els bastiments, generalment monodròmics, de formes distintes que han estat concebuts en funció de la mena de navegació a la qual s'han de dedicar. Ací, però, només són considerats els iots no gaire grans, car les grans naus queden fora del marc d'aquest estudi.

159 Iot. El iot és un vas escafoïde naviforme de vela i de dimensions reduïdes destinat, especialment, a la navegació esportiva i d'esbargiment. També reben aquest nom, d'una manera genèrica, altres tipus de bastiment que tenen aquesta finalitat.

Dins els iots no gaire grans que haurien d'ésser considerats, hi ha, principalment, els *fin keels* ('carenes d'aleta'), els *bulb keels* ('carenes de bulb') i els *finbulbs* ('bulbs d'aleta'); però no cal dir-ne res, perquè són molts i molts els llibres que s'hi dediquen i innumbrables les revistes que se n'ocupen. Al cap i a la fi, ací es pretén donar, precisament, una visió global del barcarès del qual mai no s'ha escrit pràcticament res.

